

POLITICKÁ A ŠTÁTNA FILOZOFIA PLATÓNA

Gréci, učiteľia západného sveta.

Slávna Helada je pomerne malá, hornatá, rozoklaná, nie veľmi úrodná krajina a sotva by bola vynikla v dejinách, keby jej obyvatelia neboli mali prístup k moru a do všetkých štátov stredomorských národov a keby ich, ako moderné Švajčiarsko, neboly chránily hory, lesy a okrem toho morské zálivy cez celé storočia. Geografická štruktúra bránila síce spojeniu všetkých Grékov v jedinom štáte, ale obchodné a priemyselné záujmy, súžitie roľníkov, priemyselných robotníkov, rybárov, moreplavcov, pastierov, vidiečanov i mešťanov v husto obývaných malých priestoroch, umožňovali jednotlivým kmeňom intímnejšie spolužitie, hoci nijaký národ na svete nebol politicky natoľko rozbitý ako starí Gréci.

Tažko je rozuzliť hádanku, prečo sa práve tento národ, na prvom mieste Atény, stal učiteľom celému svetu, vzorom filozofického, estetického, etického a politického myslenia. G o m p e r z¹ vyslovuje paradoxnú myšlienku, že chudoba a hmotné nedostatky gréckeho polostrova trojakým spôsobom nabádaly nadaný národ k intenzívnej činnosti na hmotnom i duchovnom poli, k napätiu všetkých síl v boji o život, ku kolonizačnej podnikavosti a námornému obchodovaniu, nakoniec, že hornatá a chudobná krajina nelákala k vojenským výbojom. Gréci mali teda možnosť poznávať svet, učiť sa od Feničanov, Egyptanov, Babylončanov, Asýranov, nadobúdať majetky a po zavedení demokracie venovať sa i verejným otázkam a problémom intenzívnejšie. Každý talentovaný a podnikavý muž mal možnosť zdokonaľovať sa na duchovnom i na sociálnom poli. Pomerne malé štáty, zvané poleis (πόλεις = mestá, vlasť, občianstvo, štát) s niekoľko tisícovým, politicky slobodným občianstvom umožňovali obyvateľom venovať sa administrácii a verejným záležitostiam bezprostredne a intenzívne. Starý vek nepozná byrokráciu v našom modernom znení. Obyvateľstvo si muselo upravovať svoje politické, hospodár-

¹ T. G o m p e r z, *Griechische Denker* I, Leipzig 1911, 4.

ske, súdne, náboženské i vojenské záležitosti, nakoľko nepodliehalo tyranii a oligarchii vládnúcich dynastov a aristokratov. Priama demokracia získala v Aténach platnosť už v VI. stor. pred Kr. v dobe Kleisthenovej a vyvíjala sa v dobrom i zlom slova smysle až do doby Platónovej. Pravda, neslobodno opomenúť i skutočnosť, že aténska demokracia bola úzko spojená s inštitúciou otroctva, pomocou ktorej bolo umožnené slobodným občanom venovať sa usilovne politike a štátnym záležitostiam. Grécke kolónie nemálo napomohly duchovnému životu Helady. V Malej Ázii vznikly podnety k nádhernej epepeji Homérovej. A nebol to len podnikavý kupec, ktorý hľadal odbyt gréckych umeleckých a inak potrebných priemyselných produktov, ale i mnohý exulant a žoldnier, ktorý sa potíkal po svete a nestrácal celkom kultúrny súvis so starou vlasťou. V slávnych bojoch s perzskou veľríšou dokázal tento počtom malý národ, bojovný, vzdelaný, podnikavý, avšak i chránený horskými hrebeňmi a morskými prístavmi ako i strategickými pozíciami, že sa možno obrániť i oproti mnohonásobnej presile. Státisícové armády Dariusu a Xerxesa nevedely zvíťaziť ani pri Maratóne, Salamis, vlastne ani pri Termopylách atď., hoci krvácaly Atény, hoci Leonidas so svojou malou skupinou spartských bojovníkov padol v heroickom boji.

Od prvej Olympiády až do začiatku perzských vojen (r. 776—500 pred Kr.) šírila sa moc Grécka na východ i západ, do Malej Ázie i na všetky brehy Stredozemného mora. Iónsky kmeň zakladal svoje kolónie v Malej Ázii, na brehoch Čierneho mora, Sicílie, Španielska, Galie atď. Dóri založili mestá Chalkedon, Byzantion v Bospore, Syrakúzy. V južnej Itálii sa na mnohých miestach usadili Achajci. Vzájomná výmena priemyslových, najmä umeleckých produktov a surovín dosiahla vysoký stupeň. Pokrok hospodársky napomáhal i rozvoj vedecký, kultúrny a samo sebou sa rozumie i politický. Pôvodné patriarchálne kráľovstvo, keď ešte nebolo veľkých rozdielov občiansko-právnych medzi šľachtou a pracujúcim ľudom, ustupuje aristokratickej oligarchii a konečne demokracii. Jedine spartský štát si najdlhšie zachoval aristokratickú ústavu.

Začiatky filozofického bádania v Grécku.

Príliš ďaleko by som sa odchyľil od predmetu, ktorý nás zaujíma s hľadiska filozofického a sociologického, keby som čo len heslovite chcel naznačiť kultúrny a sociálny vývin mytickej doby starých Grékov, bohatú literatúru o trójskej vojne, o vojenskom ťažení Argonautov, homérskych hérosov, Hesiodových *ἔργα καὶ ἡμέραι*: a pod.

Základy vzniku helénskej filozofie neslobodno hľadať v strediskách gréckeho polostrova, ani na ostrovoch, ale v Malej Ázii. Boly to iónske mestá Milét, Efesus, Kolofon, Klazomene... v Malej Ázii, kde v VII.—VI. stor. spisovali alebo ústne prednášali svoje prvé filozofické diela a vedecké názory Thales, Anaxagoras, Anaximander, Anaximenes, Herakleitos, Xenofanes, Hippodamos. I ostatné periférne oblasti geografické, napr. Samos, značne ovplyvnili vývin vedeckého a hlavne filozofického bádania. Avšak ostane azda navždy tajnosťou, prečo práve Gréci boli predurčení vybudovať teoretické základy vedeckého pokroku západoeurópskeho, keďže okridlené heslo „ex oriente lux“ má nepochybne svoju cenu a najstarší grécki myslitelia i trojica slávnych filozofov Demokrit, Platón, Aristoteles čerpali z Ázie mnoho poučenia. O tom niet pochyby, že Babylončania, Indovia, Feničania, Čiňania sa zaoberali mnoho sto rokov pred príchodom gréckych kolonistov do Ázie fyzikálnymi, astronomickými matematickými a inými prírodovedeckými problémami, že objavovali v prírode a na technickom poli skutočnosti, ktoré nás privádzajú i dnes ešte do údivu, a to tým väčšieho, že im chybuje, ako Max Weber hovorí, „der rationale Beweis“, „die mathematische Fundamentierung“. Mnohé ázijské národy vynikali na poli medicínskom, filozofickom, právnom, štátovedeckom, historickom, ale chybuje im vedecká metóda, systematika, pragma Thukydidova, prísny schematizmus rímskeho práva. Na poli hudobnom reagovaly na polyfóniu azda lepšie než moderný Amerikán, ale kontrast a harmóniu akordov atď. nepoznali.¹ Novšie objavy na poli prehistorickom a zvlášť hospodársko-historickom a technickom svedčia, že už v dobe kamennej človek poznal rôzne technické šikovnosti, ku ktorým sa nemohol dostať iba náhodou a bez určitého premýšľania. Dorábanie poľnohospodárskych produktov, obilia, vína, dobytka, rôzne vynálezy na poli technickom (oheň, kolo, voz, rôzne iné náradie, keramika, sklo pálené tehly, ťažba rudy, stavba príbytkov) siaha ďaleko do prehistórie. Ostane azda tajomstvom, ako sa dostal človek k taveniu železnej rudy, bronzu, zlata, striebra, ako vynášli výrobu ocele, ba dokonca nehrdzavejúceho železa. Neďaleko indického mesta Delhi stojí železný stĺp, vyše 2000 rokov starý, ktorý je vyhotovený z nehrdzavejúceho železa. Ale v zrúcaninách starodávneho mesta Zimbabve v Afrike našli sa z podobného kovu vyrobené nožnice vyše 7000 rokov staré. Tajomstvo tejto výroby objavili azda moderní technici iba nedávno nanovo. Feničania poznali ohybné sklo, podobne i Egypťania a Arabi. Starí Mexičania používali na výrobu obrovských nádob akúsi hlinu,

¹ M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* I, Tübingen 1922, 1.

ktorá je tvrdá ako železo a ľahšia než hliník. Dosiaľ sa nepodarilo zistiť, čo je to za látka. Egypťania, babylonskí, fenickí matematici a inžinieri boli známi v starom veku, podobne mali i nadmierne astronomické vedomosti. Theofrast potvrdzuje, že sa kamenné uhlie používalo ako palivo už v jeho dobe a Diosorides asi v prvom stor. pred Kr. zaznamenal spôsob destilovania nafty.¹ Z týchto niekoľkých záznamov vidieť, že kultúra už v najstarších dobách pred Kristom dosiahla vysoký stupeň, že človek objavoval veci, čo i praktickou cestou, na každom poli života, že sa vedel dostatočne dorozumieť jazykovo a vedel i logicky myslieť, hoci nie plne vedecky a abstraktne. Ani o tom niet pochyby, že staroveké národy kultúrne sa vyznamenávaly i na poli duchovnom pozoruhodnou múdrosťou v etickom, náboženskom, filozofickom smere, jednako však treba uznať, že Gréci vo všetkých oblastiach kultúrneho života vedeli dať vedám generalizačný, abstraktne teoretický podklad. V tom spočíva význam gréckej, resp. grécko-rímskej civilizácie.

Avšak trochu pravdy bude mať René B e r t h e l o t, ktorý vyslovuje vo svojom veľkom diele, *La Pensée de l'Asie et l'astrologie*, duchaplnú myšlienku, že matematika pytagorejská a iónska fyzika nepochybne úzko súvisia so starochaldejskou astrologiou a vôbec s ázijskou astronomiou, ktorá videla vo hviezdách nielen matematickú pravidelnosť pohybu, ale súčasť celosvetového života. Všetko je živé, i nebesá a hviezdy, a všetko podlieha zákonom matematickým.² Berthelot hovorí o ázijskej astrologii, ktorá sa stala matkou i civilizácie európskej, predovšetkým starogréckej, a ktorú možno stopovať cez celé tisícročia v rôznych obmenách mytologických, náboženských, astrologických v Číne, Indii a hlavne u Chaldejcov, dokonca i v náboženstve Mojžišovom, Ježišovom a Mohamedovom; stopy možno nájsť i v Etrúrii a Mexiku. U Chaldejcov pestovali okrem astronomických vedcov i kňazi „une religion bio-astrale et la divination astrobiologique proprement dite“.

Môžeme konštatovať, že iónski kolonisti, ktorí sa dostali prví z gréckych kmeňov do intenzívnejšieho kontaktu s kultúrou ázijských národov a Egypťanov, reagovali na podnety a novoty na duchovnom

¹ A. Kučera, *Technika ve starověku*.

² „Dans l'astrobiologie, il y a une pénétration réciproque de l'idée de loi astronomique et celle de la vie végétale ou animale. D'une côté, tout serait vivant, même le ciel et les astres; de l'autre, tout serait soumis à des lois numériques, lois périodiques qui seraient à la fois des lois de nécessité et des lois d'harmonie et de stabilité (comme celles qui gouvernent les mouvements périodiques de la voûte céleste, l'alternance régulière des saisons, la reproduction annuelle des plantes).“ L. B r u n s c h w i c g, 15.

a sociálnom poli svojím spôsobom a začali sa emancipovať od mytologických foriem náboženstva viac než iné národy. Tým nie je povedané, že by aj iné vyspelé národy neboly mohli intenzívnejším voľnomyšlienárstvom dospieť k podobným filozofickým a vedeckým názorom ako maloázijskí Heléni, avšak história nás učí, že Gréci vynikli v špekuláciách a vedeckom pozorovaní, i v umení a sociálnom pokroku nad všetky staroveké národy.

U nich sa ukončila kryštalizácia podstaty príčinnej súvislosti prírodného diania. Mnoho tisíc rokov minulo, kým ľudský génus prišiel na stopu pravej podstaty kauzálneho zákona, kým pochopil, že isté subjektívne pozorované pravidelnosti v prírodnom dianí sú miestne a časove dané a kauzalita je iba podmienkou nášho rozumového ústroja pre všetky účinky a následky skúsenosti, a nie skúsenosť sama. Empíria v prírodnom dianí je iba výsledkom kauzálneho zákona. Príčinný zákon je teda konštitutívnym princípom skúsenosti, zakotvenej v ústrojnosti nášho rozumu. Nie každý objektívny úsudok, založený na empírii, na nutnej kauzalite, je podopretý dostatočným základom (zureichender Grund). Nestačí, aby sme v totalitnom dianí prírody iba konštatovali logickú príčinu, ľudská duša si žiada i vysvetlenie a teleologické odôvodnenie javov. K tomu ešte treba dodať, že európska civilizácia, reprezentovaná predovšetkým svojou vyspelou vedou a technikou, nie je čisto originálna a takrečeno svojprávná. Nie je ani dnes čisto geografickým pojmom, čo vyslovuje Léon Brun sch w i c g slovami: *L'Europe n'est pas une expression géographique. Il n'y a pas deux Russies, l'une en dela de l'Oural et l'autre au dela (L'esprit européen, 9)*. No jednako reprezentuje ako európska kultúra, založená na gréckej vzdelanosti, univerzálnu hodnotu najvyššej vyspelosti ľudstva.

Ako iné staroveké národy, mali aj Gréci složité polyteistické náboženstvo s bohatou poéziou a mytologiou, ale postupom času vznikaly u vzdelaných mužov pochybnosti o tom, či je správne vysvetľovať si funkciu bohov čisto antropomorfne a prírodu na základe mytologickej kozmogonie. Filozofi z Milétu sa neuspokojujú mytickým bájeslovím, ako svet vznikol, ako bohovia medzi sebou bojujú, na Olympe hodujú a nad svetom vládnu, ale kladú si otázku, čo je podkladom sveta, aké sily a zákony prírodné vo svete a živote rozhodujú. Thales vidí vo vode základný princíp, Anaximenes vo vzduchu, Anaximander v akomsi metafyzicky vyjadrenom *ἀπειρον* (nekonečné, neohraničené), čím títo najstarší učenci a filozofi podistým vyjadrovali túžbu vysloviť abstraktným slovom neutrálnym prapríčinu, *ἀρχή* sveta a svetového diania. Filozofické záznamy z tejto doby nie sú nám dobre známe. Zachovaly sa len fragmenty, alebo zá-

znamy z neskorších filozofov, hlavne z Aristotela, ale toľko môžeme povedať, že sa učenci nedívajú na prírodu s hľadiska mytologickej tradície, že svoje empiricky nadobudnuté vedomosti smelo, často duchaplné spracúvajú na originálne teórie. Pritom všetkom nemožno kategoricky tvrdiť, že by starovekí naturfilozofi a priori boli odmietali každý transcendentný zásah bohov do prírodného diania, avšak pri vysvetľovaní takzvaných hylozoistických javov používali smelo často až paradoxným spôsobom zdravý rozum. Thales považoval napr. i magnet za oživenú hmotu, Anaximenes vzduch za živý princíp, Herakleitos videl v kozmickom ohni súčasne svetový rozum. Zem, zabalená do vzduchu, uložená do ďalšieho všesvetového ohnivého a svetelného obalu, nie je mŕtvym anorganickým telesom, ale má v sebe všetky vlastnosti živej hmoty. Anaximander dokonca vyslovil svojím spôsobom evolučnú myšlienku organického života 2400 rokov pred Darwinom. Pri postupnom vyschýňaní pôvodne tekutej zeme vznikali z rýb čiastočne pozemné zvieratá, pravdepodobne i človek.

Zvláštnu pozornosť zasluhujú Pytagoras, Herakleitos a eleati. Pytagoras nám nezanechal nijaké písomné záznamy, jednako vieme o ňom, že bol vynikajúcim matematikom (podistým profitoval mnoho z matematickej, zvlášť geometrickej vedy egyptskej) a že uznával poriadkovú súvislosť a závislosť vecí a pomerov v kozme (on údajne prvý použil toto slovo), v číslach objektívne vyjadrenú. Podstatu veci treba hľadať v číslaciach, pretože len tak zisťujeme presné ohraňenie a neohraňenie.¹ Každá vec, dokonca i spravodlivosť, láska a pod., majú svoje číslo. Nemožno dobre určiť, či pytagorejci tým len symbolizovali alebo priam materiálne označovali podstatu empiricky či metafyzicky. Pytagorejcom sa pripisuje i dualistický názor na hmotu neurčitej matérie a určitej formy, kým stará škola iónska svoju filozofiu buduje na čistom monizme v prírodnom diani. Avšak medzi smyslovým a rozumovým vnímaním nerobia rozdiel. Nepochybovali o reálne vnímanej smysli v prospech čistej rozumovej úvahy. Pritom, pravda, kladú veľký dôraz na abstraktá, matematické určenie, ale zostávajú dlho v oblasti materializmu. U Filolaa mení sa názor na konkrétnu empiriu v abstraktné uvažovanie a tým sa stáva pytagoreizmus akosi predchodcom Platónovho idealizmu.² Vážnejšej povahy sú výroky psychologické a etické. Telo ľudské je vraj žalárom duše, ktorá získava len metempsychózou (putovaním duši) konečnú očistu (κάθαρσις). Na čistotu duše, poctivosť, skromnosť, poriadny a zdržanlivý život kladú pytagorejci veľký dôraz. Na získanie takýchto

¹ Aristoteles, *Metafysika*, T. 5.

² Clemens Baumecker, *Das Problem der Materie*, Münster 1890, 44—46.

ctností založil Pytagoras v Krotone zvláštnu quasi mníšsku mlčiacu spoločnosť, subordinovanú bezpodmienečne vierouke svojho majstra, ktorá sa rozšírila po celom území Grécka. Pozoruhodná je na tomto hnutí skutočnosť, že sa nekladie dôraz na materiálne majetky, na bohatstvo a hedonistický život, ale na činnosť a tvorivosť duchovnú, umeleckú (zvlášť na muziku) a etickú. Tento etický ruch nemálo narazil na odpor vládúcich kruhov. V Krotone vznikla celá revolúcia proti Pytagorovi, ktorá ho ohrozila priamo na živote. Z pytagoreizmu čerpali poučenia a podnety mnohí stredovekí cirkevní spisovatelia.

Hoci nijakému predsokratovskému filozofovi nebolo možno vyčítať ateizmus (ἄσέβεια), predsa svojimi názormi sa dostávali do konfliktu so štátnym náboženstvom polyteistickým. Hoci Xenofanes, Parmenides, Zenon z Eley, Melisos a iní eleati čerpali poučenia z filozofov naturalistickej školy iónskej i z Pytagora, predsa vytvorili svoje vlastné náuky, založené na metafyzických princípoch myslenia. Problém „bytia“, jestvoty (εἶναι, ὑπάρχειν, esse) sa stáva predmetom uvažovania. Parmenides stotožňuje „bytie“ (jestvotu) a „myslenie“. Vnímanie našich smyslov nemá absolútnu cenu. Čo vidíme, počujeme, sú iba fenomény, odlesk skutočnosti. Jestvota je nezmeniteľná, večná, nehybná, nedeliteľná. Bytie nemôže vznikáť z nejestvoty. Zenon z Eley išiel v podobnej špekulácii ešte ďalej, popieral možnosť mnohosti a realitu pohybu. Známe sú jeho paradoxy o Achillovi a korytnačke, o letiacom šípe, ktorý je v každej chvíli len na jednom mieste. Eleati oplodnili myšlienkové Platóna, ktorý na tomto základe vypracoval svoju filozofiu ideí.

Pozoruhodnejšie a významnejšie sú myšlienky Xenofanove. Hlásal akýsi panteizmus vo forme monoteizmu a energicky odsudzuje dávno pred Empedoklom antropomorfné znázorňovanie bohov. Kozmos je identický s Bohom. Ἐν τὸ ὅν καὶ πᾶν. Vysmieva sa ľudovému náboženstvu starých Grékov a rapsodicky opisuje ľudí, ktorí si maľujú a sochami znázorňujú bohov v ľudskej podobe a pripisujú im ľudské slabosti a nectnosti. Pravý Boh nie je v ničom podobný človekovi.

Filozofia eleatov je plná protív a nemá tú ucelenosť, ktorú vidíme u Herakleita. Nazvali ho síce „temným“ (σκότεινος) pre jeho nezvyklý sloh a orakulózne vyjadrovanie, avšak jeho filozofia v svojej podstate nie je taká temná. Jeho výrok πάντα ῥεῖ, všetko je v pohybe, tvrdí pravý opak toho, čo dokazovali eleati. Svet nie je stály, naopak, je stále v pohybe, rodí sa a zaniká. Pohyb a stála zmena v prírode sú založené na prírodných zákonoch, ktoré nepoznajú nijaké výnimky a uplatňujú sa vo večnom ohni, kde život vzniká i zaniká. I voda i suchá zem sú výplody ohňa. Rôzno-

rodosť vecí vznikla bojom (πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεύς). Svet je samý protiklad a v protikladoch sa vyvíja, spojuje, rozpojuje. Život a smrť, mladosť a staroba, mokré a suché sú protiklady, ktoré navzájom súvisia a navzájom sa prekonávajú a v harmonickom vyrovnávaní do vyšších sfér akejsi „neviditeľnej harmónie, či syntézy“ sa vyvinujú. (ἁρμονίῃ ἀφανῆς φανερῆς κρείττων). Herakleitos je monista a uznáva rozum (λόγος) za riaditeľa sveta. Zaoberá sa viac špekulatívnou filozofiou než vedeckým pozorovaním prírody a líši sa tým značne od svojich iónskych rodákov. Ťažko prežíval anarchiu, ktorá v jeho dobe v Grécku vládla. Bol v podstate konzervatívny a vysoko si vážil poriadok v spoločnosti. Hlásal síce vývin a dynamiku v prírode a spoločnosti, ale myslel pritom na presný, prírodou daný rytmus a poriadok, daný a uznaný rozumom a spravodlivosťou. Pritom stotožňoval logiku a etiku, ľudsky chápanú, s prírodným poriadkom. Hoci Herakleitove myšlienky sú originálne a v podstate správne, nie sú dosť jasné. Jednako zapôsobily mocne na neskorších mysliteľov. Stoici čerpali mnoho z Herakleita a stotožňovali normu so skutočnosťou, čo je, pravda, nesprávne. Niet sa čo diviť, keď i taký filozof, ako bol Hegel, upadol do podobného σκότος, keď tvrdil, že v kolotoči vzniku a zániku vlastne nijaký vznik a zánik nie je a že sa tým vyjadruje len skutočnosť a pohyb životnej pravdy.

Materializmus a idealizmus.

Nebude od vecí, keď si všimneme ešte jedného vynikajúceho učenca. Je to Demokrit, ktorý svojím atomizmom a nepriamo i materialistickým svetonáhľadom ovplyvnil dokonca i najnovšiu filozofiu moderného sveta. Avšak treba uznať, že jeho učenie nenašlo cez celé storočia a zvlášť v stredoveku náležité uznanie, ale nepriamo zapôsobilo na Platóna a Aristotela. Hoci Demokrit a Platón vychádzajú vo svojom učení z dvoch rozličných hľadísk, moderne vyslovené z materialistického a idealistického, predsa sa shodujú v názore na fenomenalizmus. Demokrit užíva pre zjavy, našimi smyslami zachytené, slovo φαινόμενα, Platón slovo γένεσις, vznikanie. Metafyzickú podstatu súcna vyjadruje Demokrit slovami τὰ ἔτεῃ ὄντα, Platón τὸ ὄντως ὄν, οὐσία.¹ Ako vidieť, hľadajú Platón i Demokrit pravú podstatu existencie sveta, súcna, avšak Platón sa pod vplyvom svojho učiteľa Sokrata rozhoduje ísť cestou idealistického či etického racionalizmu, kým Demokrit, ovplyvnený prírodovedou, volil teoretický či materialistický racionalizmus. Táto dichotomia idealizmu a materi-

¹ Windelband, *Geschichte der Philosophie*, Tübingen 1921, 87.

alizmu rozdeľovala vedeckých a filozofických mysliteľov cez celé stáročia a sotva sa podarí vede i v budúcnosti úplne preklenúť tieto dve protivity.

Pritom Demokrit venoval psychologickým i fyzikálnym problémom rovnocennú pozornosť. Jeho atomistická teória nebola jednostranne špekulatívna. Nakoľko možno z pozostatkov zachovaných záznamov jeho teórie usudzovať, videl v presnom empirickom pozorovaní zovňajšieho sveta pravú cestu vedeckého bádania, avšak v atómoch a priestore videl iba rozumový výraz teoretického premýšľania.¹ Nemal možnosť experimentálne vniknúť do atomizmu spôsobom moderných nukleárnych fyzikov, ale tým, že sa postavil voči eleatom na stanovisko empirické, nastúpil pravú cestu a tým sa stáva jeho racionalizmus v podstate pozitívnym. Bohužiaľ, nevieme, ako sa dostal k svojej mechanike atómov, ale jeho výroky, že kvalitatívne javy a hodnoty zovňajšieho sveta i kvalitatívne zmeny (*ἁλλοιούμενα*) sú iba kvantitatívne zmeny a pomery atómov a atomového pohybu, zaujímajú štandardný význam v dejinách vedeckého bádania. Kvalita vecí, ktorú našimi smyslami vnímame, napr. farba, ľarcha, zvuk, veľkosť, plnosť, prázdnota, sladké, trpké atď., je iba zdanie, skutočnú objektívnu jestvu reprezentuje len atomická korpuskula v priestore. Hoci sú atómy neviditeľné, možno si ich predsa predstavovať v rôznej podobe, veľkosti, váhe; pritom sotva myslel na gravitáciu v dnešnom slova smysle. Všetko je v kauzálnom pohybe atómov, v ktorom sa uplatňuje dôsledný mechanizmus bez náhody. Neverí vo vznik sveta z ničoho. Tým, že sa atómy na všetky strany pohybujú, narážajú na seba, čím vznikajú víry a slúčeniny najrozmanitejších foriem a telies, neživé i živé organizmy. Tak vzniká i duša (*ψυχή*), pozostávajúca z najjemnejších sférických atómov, ktoré prenikajú celým telom. Demokritova materialistická psychologia predpokladá určité ohnivé atómy, ktoré sú podkladom duševného života. Ony vytvárajú schopnosť vnímania a myslenia pomocou malých a jemných obrázkov. Smyslové vnímanie sa, pravda, uskutočňuje hrubšími obrázkami atomových komplexov, kým myslenie a rozumové usudzovanie sa odohráva v našej duši dotykom ohnivých atómov s najjemnejšími obrázkami, ktoré konkrétne reprezentujú atomistickú štruktúru sveta. Z toho vyviera, že Demokrit „pravé poznanie“ vyvodzuje z vibrácie a kvantitatívnych pohybov ohnivých atómov, čím vyjadruje i rozdielnosť medzi smyslovým vnemom a intelektuálnou aktivitou duše. Ten-

¹ Leukippos z Abdery bol jeho učiteľom a zakladateľom atomizmu. Známe sú od neho len niektoré fragmenty. Nie je vylúčené, že sa Demokritovi pripisujú výroky Leukippove. Aristoteles spojuje atomizmus s menami oboch filozofov.

to kvantitatívny protiklad pohybový kladie Demokrit i do svojej teórie etickej a noetickej.¹

Z tohto stručného prehľadu predsokratovskej filozofie vidieť, že prví budovatelia helénskej vedy boli temer výlučne naturfilozofi. Hľadajú prapríčinu vzniku a vývinu sveta (ἀρχή) na monistickom hylozoistickom základe.² Hoci vychádzajú s hľadiska empirického, oddávajú sa postupom času čím ďalej viac špekulatívnemu bádaniu (pytagorejci, eleati) až po Anaxagora, ktorý našiel v metafyzickom princípe νοῦς (duch) základ všetkého pohybu, vývinu, poriadku v svetovom diani (εἴθε αὖ νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διακόσμησεν). Tento duch je vševedúci a všemohúci, immateriálny, spojený s božstvom, je princípom účelovým. Tým bol daný gréckej filozofii pevný základ dualizmu: duch-hmota. Etickými i dialektickými otázkami sa zaoberali aj predsokratovskí filozofi, ale nie tak intenzívne a výlučne ako v druhej perióde gréckej filozofie sofisti, potom Sokrates, Platón, Aristoteles atď. Noetika a etika prichádzajú do úvahy a vrcholia v dogmatických systémoch Platónových a Aristotelových.

Sofisti.

Je to predovšetkým škola sofistov,³ zrodená priamo z politickej situácie Peloponézskej vojny, úpadku verejného života a politickej nezávislosti aténskej obce, ktorá škola svojou kritikou, subjektivismom, skepticizmom vniesla do verejného života taký rozklad, že konzervatívny Sokrates a aristokraticko-republikánsky založený Platón

¹ Windelband, I. c. 95.

² Hylozoizmus znamená starým iónskym filozofom toľko ako spojenie princípu pohybu a vývinu s matériou. Neslobodno vkladať do tohto pojmu dualizmus ducha a hmoty v smysle neskoršieho učenia, respektíve moderného názoru dualistického.

³ Sofisti boli pôvodne muži, ktorí sa vyznamenávali vyšším vzdelaním alebo zvláštnou šikovnosťou na praktickom poli. Herodotos nazýva Solona a Pytagora sofistmi. Androtion nazýva tak i siedmich mudrcov gréckych, i samého Sokrata a Platóna. Ale v druhej polovici V. stor. používa sa tento názov pre tých vzdelaných mužov, ktorí ako učitelia retoriky a rôznych iných vedomostí pripravovali mládež pre politický život za určitú peňažnú odmenu. Títo inak vzdelanostne vynikajúci muži navštevovali rôzne miesta a usporiadali v nich kurzy z filozofie, estetiky, etiky, gramatiky, súdneho i politického rečníctva, prírodných vied atď. „Polymathia“ a polyhistória sú charakteristické pre sofistov. Nie bez príčiny nazývali ich starí Gréci encyklopedistami. Avšak sofisti, nie všetci, ale mnohí, kladli dôraz na zovňajší efekt a hmotný zárobok a dostávali sa tak na scestie advokátskej eristiky, povrchnosti falošných úsudkov. Tým sa dostávali i do protivy so skutočnými filozofmi. (Ü b e r w e g, *Grundriß der Geschichte der Philosophie des Altertums*, Berlin 1920, 127.)

považovali za svoju povinnosť postaviť sa proti nej celou svojou silou a filozofickým ingéniom. Sofisti kládli právo života jednotlivca do popredia, stávali sa svojimi názormi o spravodlivosti, dobre a verejnom blahu vzhľadom na štátny a verejný záujem priamo asociálnymi. Aby sme z nášho moderného stanoviska porozumeli pozoruhodnému javu sokratovského a platónskeho postoja proti sofistom, treba si uvedomiť, že v starom Grécku a zvlášť vo vysoko kultivovaných a demokraticky smýšľajúcich Aténach vývodil duch spoločenského života, úzka pospolitosť súkromného života so životom štátu a záujmom verejného blaha. Právo politizovať a filozofovať využívali náruživu.

Stručne a názorne vyslovil sa o probléme sofistickom náš Fr. Novotný, prekladateľ a znalec Platónových spisov: „Řecký člověk cítil a myslel občansky; řecký člověk nemohl nevytvořit politické theorie. Tou arci nebyla jednodlivá pravidla občanské moudrosti, aforismy, odvozené z tradičního života a vyslovované ústy básníků: více se jí blížily úvahy, soustředěné kolem tří poznanych typů ústavy, monarchie, oligarchie a demokracie. Ale ani zde nebylo dosti kritické tvořivosti, dokud se myslitel nevybavil z tradiční jednoty občana a státu, v níž občan vlastně zanikal a stát byl vším. Tepry když sofisté V. století postavili pojem člověka nad pojem občana a hlásali individuální etiku s právem subjektivní kritiky, byl dán zkoumateli náležitý odstup a v nově vytvořené dvojici člověk-stát poznán veliký problém. Jedno řešení podali sami sofisté. Stát jest jim pomoci z nouze, útočištěm, které si vytvořili lidé slabí; proti tomuto smluvnímu právu slabých stojí silný se svým právem přirozeným. Snaha silného toto právo uplatnití vede ho k tomu, že si hledí společnost uvést do svých služeb; aby mohl užívati státního zřízení jako nástroje, zmocňuje se jeho otěží, dostává se do popředí; silný muž-vládce jest ideál sofistů.“¹

Tak a podobne širili sofisti nové názory na spoločenský život. Ucelený filozofický systém nevypracovali, hoci niektorí z nich sa o to pokúsili. Protagoras sa preslávil svojím vypätým individualizmom, Prodikos zasa moralizmom. Gorgias hlásal noetický „nihilizmus“. Niet nijakej „jestvoty“ (οὐκ ἔστιν). Keby taká predsa len bola, bola by musela v čase a priestore vzniknúť alebo od večnosti jestvovať. Nemohlo vzniknúť, čo už jestvovalo a nejestvovalo. Večné nemôže byť, pretože by muselo byť nekonečné. Ale i vtedy, keby niečo bolo, nebolo by poznateľné a sdeliteľné. Nemožno predsa slovami znázorniť a sdeliť farbu predmetu, pretože ucho nevníma farbu, ale zvuky. Podobne skepticky na poli náboženskom vystupuje Protagoras, že o jestvovote bohov nemožno nič určitého povedať, či existujú alebo neexistujú.

¹ P l a t o n, *Ústava*, preložil Dr. Fr. Novotný, Laichter, Praha, 6.

tujú. Niet objektívnej pravdy. Meradlom všetkých vecí je človek. (πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν.) Všetko je ľudské, ergo relatívne. Každú vetu možno hájiť alebo zavrhnúť. Neznámy autor diela *δίσσοι λόγοι* (διάλεξις, dvojaké reči) hlása podobné pravdy antilogickým spôsobom: Dobro a zlo sú relatívne rovnocenné pojmy. Podľa okolností považujeme niečo za dobré alebo zlé. Nemoc je pre chorého zlo, pre lekára dobro. Hýrivosť (ἡ τρυφή) je viditeľne škodlivá pre hýrivcov, ale dobrá a výnosná pre obchodníkov, ktorí predávajú alkohol a podobné veci. Avšak stotožňovanie dobra a zla sa dá alogickým spôsobom uviesť ad absurdum. Ak sú dobro a zlo identické pojmy, možno sa rodičom, ktorí nám dali mnoho dobrého, odslúžiť zlom. Per analogiam možno podobné názory použiť i na krásne a nepekné, spravodlivé a nespravodlivé, rozumné a nerozumné. Hippias z Elidy kladie do protivy, čo pochádza z prirodzenosti (φύσει) a čo z ľudsky daného zákona či zvyku (νόμῳ, θέσει). Zákon je tyranom človeka, pretože ho často núti k výkonom protiprírodným. Podobne aj Antifon sa vo svojom spise *O pravde* (περὶ ἀληθείας) veľmi ostro vyslovuje proti zákonom a právnym poriadkom, ktoré často odporujú prírode človeka a jeho ľudskej dôstojnosti. V inom spise *O svornosti* (περὶ ὁμονοίας) považuje výstrednosť za najväčšie zlo a nabáda mládež k miernosti a zdržanlivosti a vyzdvihuje podobne ako Anonymos Jamblichu zákonitosť a škodlivosť anarchie a tyranstva. Sofisti Thrasymachos, Polos, Kallikles figurujú v Platónových spisoch, čo potvrdzuje aj Aristoteles, ako zástanci prirodzeného práva silnejšieho. Niet všeobecne uznanej pravdy na svete podľa ich názoru, ergo niet ani ľudsky stanoveného práva, všeobecne uznaného.

Avšak Platón je v mnohom smere zaujatý voči sofistom; ktorí mali nepochybne veľké slabiny, ale predsa svojím individualizmom, relativizmom, pesimizmom a kriticizmom vykonali značné služby filozofii. Ü b e r w e g právom tvrdí, že z protikladného, čo priam nihilistického uvažovania čerpali Platón i Aristoteles poučenia a možnosť dialektickou korektúrou domyslieť mnohé svoje myšlienky. Sofistické výroky a smelé úsudky boli podnetné a nabádavé práve na tom poli, na ktorom vynikol Sokrates.

Sokrates.

Nakoniec treba sa zmieniť o takzvanej s o k r a t o v s k e j f i l o z o f i i, ktorá bezprostredne zapôsobila na Platóna. Sem patrí nielen Sokrates sám, ale i sofisti a sám Platón. Sokrates je typickým predstaviteľom gréckej filozofie. Nikdy nič nenapísal, ani nezaložil nijakú školu po spôsobe Platóna, Aristotela, stoikov, kyreneikov ap.,

a predsa sa stal vzorom všetkej múdrosti klasického veku, vzorom statočnosti, poctivosti a ľudskosti. Nepochybne bol by upadol do zabudnutia ako mnohí podobní mužovia všetkých vekov, keby jeho geniálny žiak Platón, pravda, i Xenofon, neboli vhodným spôsobom spopularizovali myšlienky a metódy Sokratovho učenia. Medzi týmito význačnými interpretátormi sokratovskej myšlienky vznikly síce určité protirečenia, jednako sa shodujú v hlavných myšlienkach, ktoré Sokrates hlásal. Nebude od veci všimnúť si i zovňajšie formy a spôsoby, ako tento grécky prorok účinkoval. Jeho debaty na voľnom priestranstve a v spoločnosti priateľov i odporcov sú typické.

Porozumieť Sokratovmu filozofovaniu na agore možno len vtedy, keď si uvedomíme, že si starí Gréci nevedeli predstaviť nič vo verejnom živote bez debaty a kolektívnej dohody. Najstarší básnici, dejepisci a zákonodarcovia si predstavovali vznik gréckej polis na základe kmeňovej dohody, quasi rousseauovskej volonté générale, ku ktorej dospeli po dlhšej „diplomatickej“ diskusii. Po založení štátu, t. j. hlavného mesta (polis), stala sa agora, námestie, nielen trhoviskom, strediskom štátnych úradov, eventuálne i svätýň, ale predovšetkým strediskom Prytaneia (obecný a úradný dom), Buleuteria (mestský dom), Dikasteria (súdna budova) atď. Tu sa odbavovali i veľké procesy prísazných súdov (ἡλιαία), ľudové shromaždenia zákonodarné, administratívne. Tu sa shromažďovala mládež i stárež k družným rozhovorom a agorálnej činnosti (súťaživosť na každom poli verejného života). Je zaujímavé, že grécke slovo ἀγορά znamená nielen námestie, trh, ale aj rečenie, porada, a ἀγοράζειν nielen predávať, kupovať, ale shovárať sa, klebetiť, postávať, prechádzať sa, debatovať. Spoločenský život odohrával sa vlastne na agore.

Starší a vzdelanejší mužovia neoddaávali sa, pravda, len žartovným hovorom a bežným záležitosťiam denného života. Sokrates mal možnosť na agore uplatniť svoj talent dialektického¹ rozhovoru,

¹ Slovo *dialektika* malo v starom Grécku iný význam než dnešný marxistický termín, hoci so stránky formálnej funkcia protikladov i v gréckej filozofii sa plne uplatňuje. Rozumie sa týmto metóda rozhovoru, pojmovej analýzy, polemiky, logického postupu myslenia. Sofisti zneužívali túto metódu myslenia, preto Aristoteles i Platón často spájajú dialektiku so sofistickou. Pravým dialektikom bol Sokrates, ktorý vedel analýzou pojmov získať syntézu obecné platnú. Platón definuje dialektiku ako umenie filozofického a logického bádania, ktorým možno získať generalizáciou presné pojmy a podstatu ideí. V stredoveku si filozofi toto umenie vysoko vážili, avšak už Petrus Ramus považuje dialektiku za obyčajnú „doctrina disserendi“ a Kant ju odmieta ako „ars sophistica, disputatoria, die aus einem Missbrauch der Logik entspringt... die nichts über den Inhalt der Erkenntnis lehret...“ (J. Kant, *Logik*, Berlin 1922, 15).

využíval dlhé roky agoru ako svoje hlavné pôsobisko. Avšak popri agore používal podistým i príležitosť uplatňovať svoj talent rozhovoru o etických problémoch pri „bielom stole“, takzvaných symposiách, ktoré oslavoval už Hesiodos hovoriac, že najsladší pôžitok je odávať sa pri hostinách priateľským rozhovorom. Herodotos spomína i miesta (λέσχη), kde sa ľudia shromažďujú na obyčajné klebety. Aténania boli pyšní na svoje symposiá a ironicky sa dívali na Sparťanov, ktorí vo svojich syssitiách (spoločné jedálne) nemali možnosť slobodne a nenútené sa rozhovoriť. Syssitie neboly symposiá. Tam vládla nesloboda a lakonická zdržanlivosť. Nenútenosť, veselosť, ľahťikárstvo, dokonca i hetérizmus, avšak mierny alkoholizmus byly charakteristické vlastnosti aténskej spoločnosti. Podobné mravy a obyčaje byly možné, pravda, len pri úplnej slobode slova a písma. Takzvaná *παρησία* (občianske právo slobody slova) platila pre chudobného i bohatého, uplatňovala sa na námestí i ľudovom shromaždení zákonodarnom a súdnom jednaní. Sokrates chodil bosý a skromne oblečený, slobodne a nenútené debatoval s kýmkoľvek o mravných i estetických otázkach (*καλοκαγαθία*), o ctnostnom a rozumnom živote (*ἀρετή*), o otázkach noetických atď. bez toho, že by sa niekto bol nad tým pozastavil. Priamo náruživým spôsobom sa vynasnažoval získavať mladých i starých pre rozumnejší a mravnejší život, τὸ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους (urobiť ľudí lepšími). Bol to svojho druhu prorok, ktorý so zápalom starozákonných profétov hlásal nový spôsob, ako sa možno prísne logickým postupom dopracovať k dokonalejšiemu životu, presnejšiemu a obsiahlejšiemu poznávaniu pravdy z pojmov ľudského jazyka.

Pre Sokrata bola otázka „čo je ctnosť“ problémom etickej pravdy a základom života a smrti. Verí, že sa stane ipso facto mravným a dokonalým človekom, kto sa rozumovou, jemnou dištinkciou a vrelým srdcom dopracuje k poznaniu etickej pravdy. Nepravda a nemravnosť človekovi škodí a nikto nechce vedome sám sebe škodiť. Ergo poznanie pravdy činí človeka dobrým, sebe, rodine a vlasti užitočným. Sokrates nebol učencom, ani spisovateľom, ani básnikom a filozofom v pravom slova smysle. Vynikal zvláštnym ľudovým ostrovtipom, ktorým vedel otázkami a úsudkami dobre narábať. Logický proces myslenia v rozhovore so svojimi spoluobčanmi a žiakmi dokonale ovládal. Sokratovskou iróniou podvracal a opravoval úsudky svojich poslucháčov, ale vždy s patričnou skromnosťou a dobrosrdečnosťou, a preto bol obľúbený aj u mnohých občanov, ktorí sa obávali jeho názorov a považovali ho za nebezpečného novotára, ba buriča.

V čom spočívala Sokratova ctnosť a pravda? Bol to ideál, po

ktorom vlastne všetci Heléni túžili. Nazývala sa ἀρετή, slovo mnohознаčné, ktorým sa naznačovala mravnosť, spravodlivosť, dobro, dobro-myseľnosť, poctivosť, sláva i humanita, avšak i udatnosť, sila, krása, šikovnosť, umnosť, vlastne všetko, čo môže človeka krášliť a zdokonaľovať. V pojme areté bolo shrnuté všetko, čo mohlo človeka urobiť šťastlivým. Každý Aténan bol presvedčený, že vie, čo je areté. Sokrates im dokazoval, že to nevedia, lebo keby to vedeli, nerobili by hlúposti a nedopúšťali by sa nebezpečných pokleskov. Predovšetkým dokazoval, že zovňajšia krása, bohatstvo, moc a sláva nemajú s ctnosťou a dobrotou nič spoločného. Politikov upozorňoval, že ich počínanie nebýva vždy na prospech a pokrok štátu, pretože nemajú jasné a presné vedomie, čo prospieva spoločnosti. Pravá filozofia hľadá pravdu a presné vedomosti o tom, čo je ctnosť, pravda, láska, poctivosť. Pri tomto svojom hľadaní presných pojmov vychádza analyticky od jednoduchých vnemov a faktov k složitým a všeobecným pojmom. Sokrates pestuje takzvaný etický racionalizmus.

Netreba dlho dokazovať, že Sokrates nebral do úvahy alebo podceňoval psychologické javy pudovosti a citovosti človeka, že precieňoval schopnosti smrteľníkov. Avšak tento nedostatok psychologického vnímania vyviera celkom prirodzene z jeho náboženského a metafyzického postoja. Bol racionalistom a prístupným i problémom náboženským, jednako však bol oddaný národnej viere svojho štátu a bol presvedčený, že v každom človekovi je činný akýsi božský duch (δαιμόνιον), ktorý ho nabáda konať dobré skutky a žiť poctivo. Len čo človek jasne pochopí, čo je dobré a čo je zlé, čo je krásne a čo nepekné, čo je večné a čo len dočasné, slovom, čo je škodlivé a čo prospešné, získa schopnosť k životu sociálne kladnému, zvlášť v etickom a vlasteneckom smere. Avšak δαίμων znamená v gréckom jazyku i poloboha i démona.¹ V takom znení Sokrates slovo sotva používal, hoci je pravda, že niektorí príliš konzervatívni občania ho upodozrievali z démonizmu a obžalovali ho konečne z neznabožstva (ἀσέβεια). Daimonion Sokratovo sa dá rozumieť len v znení eudaimonistickom, teda ako živé svedomie, ktoré má človek v srdci. Tolstého evanjelický výrok „Boh je v nás“ je akási aplikácia sokratovskej etiky. Všetci ľudia bez rozdielu, i ženy, majú možnosť takýmto spôsobom stať sa dobrými a spravodlivými občanmi, hoci pojmy „dobrý“, „krásny“, „statočný“ atď. zostávajú navždy relatívnym znakom v praktickom živote. Pri tom človek nemusí pestovať fanatický asketizmus, hoci miernosť, skromnosť, zhovievavosť, priateľstvo, láskavé nažívanie dokonca i s otrokmi sú pevné stupne k mravnej dokonalosti. Ostro vystupuje

¹ V *Symposione* charakterizuje Sokrates Erosa ako poloboha daimona.

proti sexuálnym výstrednostiam, pederastii (παιδεραστία, παιδοφροσία, ἑταιρίσις, ἀνδροπαθής) a prihovára sa za manželskú čistotu. Platón kladie do úst Sokratových v *Kritónovi* a *Úslave* požiadavku nekriviť ani nepriateľovi, pretože každý zločin je nespravodlivosť (κακουργεῖν toľko čo ἀδικεῖν). Zeller síce upozorňuje na Xenofanta, ktorý nie je podobného názoru, ale z celkovej charakteristiky Sokratovej možno dôvodiť, že Sokrates na základe svojich skúseností vedel, ako každé zlo plodí zase len zlo. Sokrates miloval svoju vlasť a ťažko niesol nešťastie, do ktorého sa Grécko v Peloponézskej vojne dostalo, kde ako prostý vojak bojoval. Prežil vo svojej mladosti a mužnom veku periódu báječného rozmachu mesta, bohatstva, politickej slobody, rozkvetu gréckej kultúry, vedy, agonálneho súťaženia na poli umenia, priemyselného, obchodného, vojenského, športového, náboženského života. Videl i učených sofistov, ktorí cestovali po Grécku a mládež nie vždy rozumne a poctivo vychovávali. Videl i vzostup i úpadok veľkých mužov, politikov a aristokratov, vypjatý individualizmus, vládychtivosť (φιλαρχία, πλεονεξία), demagogiu a nadovšetko slabiny demokracie. Sokrates, vzor muža skromného a nesebeckého, žil v dobe, keď mocné individuality vystupovali vo verejnom a súkromnom živote až krikľavo neskromne a pyšne. Olympijskí víťazi, kedysi oslavovaní v celom Grécku, ustúpili do pozadia a miesto nich súťažili o slávu filozofi, sofisti, básnici, maliari, sochári, technici a nadovšetko politici bez ohľadu na slušnosť a blaho národa. Sofisti Gorgias a Hippias obliekali sa do purpuru. Gorgias verejne nosil zlatý diadém na hlave a delfický veniec. Empedokles sám seba nazýval bohom, Simonides sa sebavedome vystatoval, akú má vo vysokom veku báječnú pamäť, Parrhasios nazval svoj portrét „Boh Hermes“ a vo svojich veršoch si nárokoval pôvod priamo od boha Apollona.¹ To všetko Sokrates a po ňom Platón videl alebo mal o tom vedomosti. Ako praví Heléni nepozastavovali sa nad tým, že nadaní vedci, umelci, politici sa súťaživo uplatňujú vo verejnom živote. Zásluhy o rozkvet a slávu Atén, ktoré sa pripisujú Themistoklovi, Periklovi, Alkibiadovi sú nesporné, ale spôsoby, ako vládli, aké prostriedky užívali, aby sa udržali na povrchu, dobrodružstvá čisto osobného rázu a konečne ich neslávny zánik, to všetko muselo depresívne pôsobiť na Sokrata i Platóna.

Historické pramene, nakoľko sa nám zachovali, napospol svedčia, že perzské vojny (500—449 pr. Kr.) spojily Helénov všetkých denominácií k heroickému odporu a skončili víťazne a veľkou slávou pre Grékov a demokraciu. Rozkvet hospodársky, umelecký, vedecký

¹ Burckhardt, *Griechische Kulturgeschichte*, Stuttgart 1939, III, 137.

a filozofický je, pravda, podložený spomenutým už výstredným individualizmom a subjektivismom vedúcich mužov, ktorí často nemajú dostatočné porozumenie pre blaho kolektíva a mravné základy národnej kultúry. Literárne a výtvarné umenie kvitne a sofisti si trúfajú premeniť svet čisto vyumelkovanými teóriami a rušením starých tradícií národného života. Príznaky rozkladu štátneho a verejného života sa ukazujú už v tejto dobe povojnového rozmachu, stupňujú sa čím ďalej tým viac v nasledujúcej „tridsaťročnej“ vojne Grékov medzi sebou. Premrštené sebavedomie a akýsi imperializmus, prejavovaný prv len u Sparťanov, zachvátil i demokratické Atény. K slovu sa dostávajú iba tzv. reálni politici a prastaré náboženstvo i olympické hry, celonárodné svätyne, odprisahané smluvy medzi jednotlivými mestami upadajú do zabudnutia alebo sa priamo rušia. Ničivé pudy vojenské opanúvajú jednotlivé grécke kmene. Vzájomné vraždenie, otrokárenie, vypaľovanie miest, ničenie roľníckych kultúr, rabovanie a plienenie dosahujú v peloponézskej vojne nebývalé rozmery a intezitu. Živými slovami opisuje Thukydides zúrenie soldatesky v tretej knihe svojej histórie. Pomstychtivosť vládne všade. A čo je najhoršie, šíri sa všade všeobecný úpadok mravov. Aristofanes bičuje svojím spôsobom v *Oblakoch* a *Žabách* (νεφέλαι, βάρβαροι) korupciu, neporiadok, manželský rozvrat, krádeže, dezerciu námorníkov, klebetárstvo, sykofantstvo (udavačstvo) atď.

Peloponézska vojna končí víťazstvom Sparty nad Aténami r. 404. Zaniká demokracia, je ustanovená vláda 30 tyranov (ktorá však netrvala dlho) ale vojna sa vedie ďalej, až konečne Filip a Alexander Macedónsky získajú hegemoniu v Grécku a po nich sa Grécko mení na provinciu Achaiu. Sokrates zomrel v žalári r. 399 pred Kr., nedožil sa plného rozkladu gréckeho národa, avšak nepochybne predvídal nebezpečie, ktoré vyvieralo z prílišného nacionalistického partikularizmu a postupujúceho úpadku mravného v mnohopočetných πόλεις (štátoch) helénskeho. Nemožno, pravda, presne povedať, či by sa historický proces všeobecného rozkladu hmotného a duchovného na peloponézskom ostrove nebol odohral i bez skutočných či domnelých defektov tak, ako sa to skutočne stalo. Filozofické úsudky ex post konštruované majú vždy v sebe niečo umelé. Jednako možno povedať, že bratovražedný boj a mravný úpadok značne oslabil národnú odolnosť, ktorá sa pri Maratóne, Termopylách, Platajách, Salámíne atď. tak skvelo osvedčila.

Sokrates sa zaoberal problémami štátneho života a jeho etické horovanie nemalo čisto individuálny ráz súkromného života. Vyhýbal sa síce aktívnej politike a úradnej službe, čo mu mnohí vyčítali, ale svoju lojalitu voči štátu a platným zákonom dokázal i v hodine

smrti. Pretože však podľa jeho presvedčenia do štátnej služby majú byť povolávaní nielen mužovia mravne čistí a vzdelaní, ale aj odborne schopní a skúsení, stránil sa politiky, považujúc sa za nie dosť schopného a učeného pre takú prácu. Obsadzovanie úradov a hlavne sudcovského miesta demokratickou voľbou alebo priam žrebovaním neposudzoval priaznivo. Taktiež sa vyslovoval príkro proti verejnej mienke, ktorá opovržlivo hľadela na ručnú prácu roľníkov, remeselníkov a obchodníkov. Xenofon vyzdvihuje vo svojich spomienkach (*Ἀπομνημονεύματα*) socálne cítenie Sokratovo, na ktoré upozorňuje u nás zvlášť Č h a l u p n ý (*Sociologia* II, I. sv., 22—23). „Sokrates s nelitostným realismem odhaloval fakt, že silní utlačujú slabé, ale vyzvozoval z toho ne theorii ‚moc je před právem‘, nýbrž totéž, co u nás Tyrš z nauky Darwinovy: povinnost k sebekázni a k otužování těla i ducha výchovou; a jako již tímto postřehem anticipoval Marxovu theorii třídního boje, tak blížil se tvůrci vědeckého socialismu i tím, že hospodářství považoval za podklad státnické činnosti.“

Starogrécka legendárnosť.

Učenci starého veku si predstavovali v z n i k štátu naturalisticky ako plod, ktorý vyrástol z rodiny a postupne vznikol slučovaním väčších rodov, fylíi a fratrií. Podobný názor nevymizol z vedy podnes a traduje sa v nacionalistickej obmene ako jedine prirodzený základ každého primitívneho štátu. Platón i Aristoteles si takto predstavovali vznik štátu, majúc, pravda, na pamäti grécky vzor. Pôvodný grécky γένος nemožno, pravda, historicky presne určiť, ale pamiatka sa zachovala vo forme legend Geleontov, Argadeov, Aigykorejov, Hopletov, Pamfylov, Dynamov atď. v rôznych dikciách iónskych, dórskejších a bojótskych.¹ Heroické osobnosti Homérove a Hesiodove vyznamenávajú sa už určitými vlastnosťami štátotvornými a politickými, ale historickú cenu sotva majú. Jednako treba konštatovať, že i starí Rimania si predstavovali vznik svojho štátu a národa podobne ako Gréci a že ako národy verili vo svoju autochtonnosť na pôde, ktorú obývali a kultivovali. Archeologia a prehistória nás, pravda, poučuje, že národy a štáty, ergo i grécke a rímske štáty, vznikali a rástli iným spôsobom. Sťahovanie a výboj rozhodovali i tu štátotvorne.

Zaujímavé pritom je, že hoci Platón i Aristoteles vo svojich štátovedeckých štúdiách dobre vystihli legendárnosť a poéziu týchto na-

¹ Jakob B u r c k h a r d t, *Griechische Kulturgeschichte*, I, 57.

turalistických názorov a odmietali ich ako fantazmy a výmysel bábnikov, predsa nepostrehli pravú podstatu štátotvorného procesu. Platón sa vôbec nedostal cez hranice etiky a cez idealistické horovanie „dokonalého“ štátu. Aristoteles je viac realistom, avšak i keď nemožno zaradiť týchto veľduchov do galérie skutočných sociologov, predsa treba uznať, že vyslovili mnoho duchaplných postrehov o spoločenskom živote, ktoré sú viac než sociálne filozofické hypotézy. Aké následky to malo pre vedecký vývin v stredoveku a má podnes, vidieť na bohatej literatúre filozofickej, štátovedeckej, dokonca i sociologickej. Platónove veľdiela o republike a štátnej vede boli vlastne živou reakciou proti sofistom a neporiadkom, aké nastaly v Aténach v rokoch jeho mladosti. V nedávnej dobe fašistických a nacistických výkyvov uplatňovala sa tzv. konzervatívna revolúcia, ktorá vo svojich politických, literárnych, vedeckých prejavoch hlása idealistický smer štátovedecký a nacionalistický, v mnohom podobný platonizmu. Platón výstižne opisuje vo svojom siedmom liste príbuzným a druhom Dionovým, ako v Aténach previedlo revolúciu 51 dobrodruhov, z ktorých tridsiati sa zmocnili neobmedzenej samovlády.¹ Medzi týmito dobrodruhmi boli niektorí s príbuzenstva rodiny Platónovej. Povolali mladého Platóna do vládnej služby. Neskúsený mladík veril, že noví vládcovia oslobodili vlasť od tyranov, ale čoskoro videl, ako sa nová vláda zvrháva korupciou a zločinmi na niečo omnoho horšie než bolo skôr. Odvrátil sa od nej.

Ale čoskoro vznikla nová revolúcia, vláda 30 samozvancov bola odstránená a nová nebola lepšia. Dopustila sa dokonca zločinu, že „najspravodlivejšieho muža vtedajšej doby“ Sokrata (δικαίτατον εἶναι τῶν τότε) odsúdila na smrť pre údajný zločin asebie (bohorúhačstva), čo Platóna hlboko urazilo. Platón žil v časoch, keď grécka kultúra a politický život prekročil kulminálny bod. Jednako by nebolo jeho stanovisko so stránky politickej srozumiteľné, keby sme si neuvedomili, že jeho schopnosti a charakter inklinovali viac k umeniu a filozofickému rozjímaniu než k praktickej politike. Tak sa zdá, že psychológiu človeka nechápal dobre a že najmä zahraničnopolitickú a strategickú situáciu svojej vlasti podceňoval. Inak by iste nebol mohol nazvať činnosť Temistokla, Perikla, Aristída, Kymona „táraním“ (φλυαρία).²

Zákony i mravnosť i staré ctnosti, náboženstvom posvätené, zrejme upadaly. A tak sa Platón utvrdil vo svojom presvedčení, že

¹ . . . τριάκοντα δὲ πάντων ἄρχοντες κατέστησαν αὐτοκράτορες (Ἐπιστολαὶ 325 c).

² Zeller, *Autosophie der Griechen* II, 1, 431, Leipzig 1922.

„Ľudské pokolenia sa nezbavia zlého, kým sa nedostanú skutoční filozofi k štátnej moci, alebo kým sa štátnici nestanú filozofmi božím riadením.“¹

Vznik štátu.

Platónove štátnopolitické myšlienky vyvierali síce z čisto vedeckých a špekulatívnych úvah, nechcely byť iba podkladom pre etické a básnicky umelecké uvažovanie, jednako vyslovovaly viac imperatívne požiadavky, aký má byť dokonalý štát, a len povedľa prezradzovaly, ako štát vznikol a aký skutočne je. Štát vznikol podľa jeho učenia z nedostatku jednotlivcov ukojiť životné potreby. Pôvodný štát, lepšie povedané, pôvodná ľudská spoločnosť pozostávala vraj zo samých ručne pracujúcich ľudí bez vyššieho vzdelania a umeleckého nadania. Ľud žil v pomernom blahobyte pod ochranou bohov v zlatom veku, ale žil v krídľoch (čriedach), nie v štátnej organizácii. „Nahí a nepokrytí pasú sa v prírode“..., nepoznali ešte skutočný rodinný život vtedy, keď Kronos bol ich pastierom (*Politikos*, 272). Bola to primitívna črieda ľudských zvierat. O dákejšej vláde ľudu by bolo ťažko hovoriť, nanajvýš o ochrane stáda (*ἀγρολαίωτροφική*, P. 176). Telesne bol vtedy človek sebestačný, ale duševne nešamostatný, t. j. nefilozofický. Preto nepovažuje Platón ďalší vývin za pokrok, ale za úpadok. V čase, keď Kronos zanikol a človek získal síce samostatnosť, ale utratil božiu vládu a ochranu, vznikajú zákony, stav bojovníkov a vládcov a konečne štátny organizmus. Kronova vláda končí, a Diova začína. V pôvodnom stave ľudstva, myticko povedané v zlatej dobe Kronovej, žilo ľudstvo nerozdelené na bohatých a chudobných, nepoznalo deľbu práce, hospodársku činnosť, rodinný egoizmus. Človek stál pod bezprostrednou vládou kozmického diania. Vznik štátu je preto akési nutné zlo voči pôvodnému stavu, nakoľko sa ľudstvo dostalo do celkom nového života, v ktorom pôvodná prirodzenosť vyvíjala sa už pod vplyvom individuálnych pudov a žiadostí. Avšak Platón nepovažoval dobu primitívov za rajskú blaženosť. Pripodobňuje dokonca tento stav „štátu prasiatok“ (*ὄων πόλις*, R 372 D) a nijako nechce tým overovať „zlatú“ dobu za niečo lepšie ako je jeho. Jednako sa zdá, že obšírnejším popisom tohto mýtu chce nepriamo dokázať, že pôvodný motív zospoločenstvovania ľudských plemien mal svoju príčinu v potrebách hmotného života.

Natoľko bol teda i Platón naturalistom a materialistom. Ale tento primitívny stav, akokoľvek prirodzený, nemohol byť jeho ideálom,

¹ κακῶν οὐκ οὐ λῆξιν τὰ ἀνθρώπινα γένη, πρὶν ἂν ἡ τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὀρθὸς γὰρ καὶ ἀληθὺς γένος εἴς ἀρχὰς ἔλθῃ τὰς πολιτικὰς ἢ τὸ τῶν θυναστειούντων ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκ τινος μοίρας θείας ὄντως φιλοσοφίῃ (326 B).

i keď v smysle starého mýtu naši prarodičia nepoznali hriech a iné nectnosti neskorších vekov. Takzvaná nevinnosť primitívov vyvierala z polozverského, duchovosťou neovplyvneného života. Bola to „mravná čistota“ *der unschuldigen menschlichen Bestie*, ako 2300 rokov neskoršie hovorí Nietzsche. Taký človek je odkázaný len na fyzické potreby, nepozná rozdiely medzi spravodlivosťou a nespravodlivosťou (*δικαιοσύνη και αδικία...*), medzi poctivým obchodovaním, vyšším a nižším kultúrnym životom. (R. 372—373.)

Etické základy štátu.

Z týchto niekoľkých náznakov vidieť, že Platón a po ňom ešte viac Aristoteles boli si vedomí toho, ako sa ľudské plemeno z polodivokého stavu vyvíjalo vo vyššie stupne štátneho organizmu a ako sa tento vývin komplikoval hmotne, duchovne a mravne. Vedecky mohol postupovať vo svojom výskume čisto analyticky a zo zistených sociálnych skutočností mohol synteticky zistiť podstatu a ďalšie vývinové smernice aspoň gréckych štátov. To, pravda, nekonvenovalo poeticko-umeleckým a mravno-idealistickým snahám Platónovým. Ako som už povedal, revolučné neporiadky v Aténach a nedostatok reálneho úsudku privedly Platóna na celkom iné pole štátovedeckého štúdia. Vložil do svojho diela kardinálnu otázku účelovosti štátnej funkcie a prišiel k presvedčeniu, že tak ako je ctnosť a mravný život pre jednotlivca najvyšším dobrom, podobne i úlohou štátnej funkcie musí byť pestovanie spravodlivosti a životodarných ctností, ktoré zodpovedajú ľudskému charakteru. Formy a intenzity, ako sa tieto charakterové ctnosti, či vlastnosti u človeka prejavujú, vyhovujú i formou a intenzitou štátnemu životu (R. 544). Aristokratická forma štátnej ústavy, obsluhovanej vzdelanými a mravne vynikajúcimi mužmi, vyhovuje síce najlepšie ľudskej prírode, ale i demokracia, dokonca i samovláda nemusí byť a priori zlá, pravda, pod takou podmienkou, že vládcovia a aj poradcovia sú dobrí a spravodliví. Splýva teda osobná statočnosť, spravodlivosť, ctnosť individua s politickými ctnosťami. Inými slovami, Platón neuznáva dualizmus súkromnej a verejnej etiky, individuálnej a kolektívnej pravdy, osobnej a politickej mravnosti. „Len jedna forma ctnosti jestvuje, ale nekonečne mnoho zla.“¹ Čtnosť možno porovnať so zdravím, nectnosť s chorobou. Spravodlivosť pestovať znamená slúžiť zdraviu, kráse, poriadku, blahobytu, nábožnosti. To platí rovnako pre súkromného človeka, ako pre politika.

¹ ἐν μὲν εἶναι εἶδος τῆς ἀρετῆς, ἀπειρὸν δὲ τῆς κακίας (R 445c).

Náplň etického Platónovho učenia sa dá vyjadriť len s hľadiska gréckej verejnej mienky, ktorá mala v mnohom odlišný názor od kresťanskej mravnosti. Platónova filozofia je čisto metafyzická a vidí svoj ideál v nadzemských vzoroch ideí a ctností (εἰδός). Právě poslanie človeka nie je na tomto svete, ale nakoľko človek túži za určitým cieľom na tomto svete, môže to byť len skúška ctnosti, pravdy, spravodlivosti, krásy atď. Platónova filozofia je vlastne založená len na etike, ktorú si v podstate osvojil od svojho učiteľa Sokrata, ale neskôršie rozšíril metafyzicky, antropologicky, prírodovedecky a politicky. Základom Sokratovho učenia bolo dobro (ἀγαθόν, εὐηθεία), t. j. všetko, čo je pre človeka blahonosné (εὐδαιμονία) a užitočné. Nakoľko vypracoval Platón učenie, že najvyšším dobrom je idea Boha, t. j. sveta nadsmyselného, vyznieva i jeho štátoveda ideálu dobra, spravodlivosti a pevného, ustáleného poriadku normatívneho, t. j. v svojich základoch nemeniteľného. Tu zase vidieť, že pojem takzvaného pokroku politického a civilizačného nepozná.

Štátna občianska výchova.

Ale človek získava skutočné ctnosti a schopnosti pre zdravý život nielen od prírody, od rodičov, ale predovšetkým dobrou a zdravou výchovou. Samostatných výchovných inštitúcií, v našom smysle škôl, staré Grécko vlastne nemalo. Domácimi učiteľmi (παιδαγωγοί) boli pravidelne nevoľnícki (otroci) pestúni malých detí a učili ich niečo písať a čítať, hrať na gitaru a pod. Je to v prvom rade telovýchova (gymnastika), muzika a filozofia, ktorá bola podstatou výchovy dospievajúcej mládeže. Táto riadi i politiku štátu. Na výchovu kladie veľký dôraz, aby spravodlivosť, krása a sloboda vládla v štáte (R. 376 — d). Všetko sa točí okolo otázky: Τίς οὖν ἡ παιδεία; (čo je výchova?). Pre telo telocvik, pre dušu múzy (muzika, retorika, umenie, veda). Ale výchova začína bájkami a legendami, ktoré nezodpovedajú pravde, avšak často sú založené na lži a fantázii, s mravného stanoviska povážlivej (Homér je plný nemravností bojov bohov — r. 378 c—d). Pri výchove detí treba pozor dávať, aby nevhodné básne a bájky nezapôsobily na dušu. Zakladateľom a vodcom štátov slúži síce, aby poznali literatúru a básnické formy, ale nie sú povolani k tomu, aby sami básnili a písali bájky. Básnik-politik je nebezpečný. Ale Platón sam bol básnikom (vybásnil dokonalý štát). Bohabojnosť, spev, muzika, telocvik, miernosť, disciplína, filozofia tvoria podstatu každej dobrej výchovy. To sa týka predovšetkým mužov, ale aj ženy majú byť účastné podobnej výchovy, najmä ženy vojakov. Spolupráca ženy a muža a spoločné boje vyžaduje rovno-

mernú výchovu (R. 452 b, c). Platón odmieta osobitnú výchovu pre mužov a ženy. Avšak na prirodzenosť a slabšie ženské telo treba brať ohľad. Zaslúžia si ľahšiu prácu a rešpekt pred cudnosťou. Odmieta výsmech nahých žien pri telocviku, pretože to, čo je užitočné, je aj krásne a škodlivé je súčasne aj nepekne.¹ Bez dobre vychovaných a vypestovaných žien nemožno myslieť na výchovu dobrých detí a bojovníkov. Treba uvážiť, že ulica a ľudové shromaždenia, vojenské kasárne hlboko pôsobia na mládež. Tu je mládež vystavená sofistikým vplyvom a rôznym pokušeniam. Proti demagogii ťažko sa brániť. Preto treba presne rozoznávať medzi sofistickou a filozofiou, skutočnou vedou a polovedou, skutočným vlastenectvom a táravým egoizmom ľudových rečníkov.

Platón patrí medzi prvých mysliteľov, ktorí premysleli a precítili problém výchovy pre dobre zriadený a dobre vedený štát. Avšak nemyslel pritom na dokonalú výchovu všetkých občanov, ale len tých najlepších, ktorí charakterom, dobrou pamäťou a rozumovou schopnosťou, zdravým telom a silnou vôľou boli povolaní k politickej službe. Jemu išlo hlavne o vynikajúcich mužov, ktorí boli schopní blaho štátu posudzovať nesebecky a sub specie aeternitatis, ktorí verili, že existencia a blaho národa je závislé od určitých večných ideí a mravných zásad, ktoré neslobodno narušovať ani v dobe revolúcií, najväčších bied a nepokojov. Nazdával sa, že široké masy národa nemožno ani dobrou výchovou, ani násilím zdokonaľiť tak, aby sua sponte slúžili verejnému blahu a vynikali i bez dobrého vedenia v ctnostnom a skutočne štátotvornom živote. Ale naopak, bol hlboko presvedčený o tom, že s pomocou vysoko vzdelaných a charakterných mužov a vojakov možno Atény zachrániť pred demagogickými výkyvmi bezuzdnej demokracie, ochlokracie a oligarchie. O to mu išlo. V podstate sú Platónove názory aristokratické, ale nie v smysle rodovej aristokracie alebo plutokracie, lež v ideálnom smysle vlády skutočných *ἄριστοι*, najlepších, najschopnejších, nesebeckých, vzdelaných mužov. Odmieta výslovne nepodarených synov zemianskych rodín a vysiela ich medzi sedliakov a priemyselníkov (*βανυδοί*) a naopak vyberá schopné deti z nižších stavov na rytiersku výchovu. A len nakoľko sa domnieva, že potomkovia vyšších stavov sú od prírody nadanejší, pridrižiava sa aristokratických tradícií svojej rodiny.

Filozofi, vodcovia štátu.

Platónove pedagogické ideály sa týkajú predovšetkým výchovy štátnych vodcov, teda politikov, úradníkov, vojvodcov. Aténska de-

¹ Καλλιστα γὰρ δὴ τοῦτο καὶ λέγεται καὶ λελέξεται, ὅτε τὸ μὲν ὀφέλιμον καλόν, τὸ δὲ βλαβερὸν αἰσχρόν (R 457b).

mokracia nemala odborné školy pre úradníkov a pre správu štátu. Každý slobodný občan, roľník, kupec, remeselník, či aristokrat sa cítil nadostač schopným vykonávať verejné záležitosti dokonale. Tu vidí Platón najväčší nedostatok vládneho systému. Preto žiada, aby do verejnej správy boli povolani len odborne vzdelani ľudia a považuje stav vojenský (φύλακας) za najschopnejší pre takú službu. Avšak vojenská výchova a disciplína, akokoľvek dokonalá, by nestačila na dobrú vládu. Najvyššie miesta politickej i vojenskej správy musia byť obsadené elitou národa. Výber treba brať z mladých ľudí, v múzických vedách a gymnastike najlepšie vychovaných. Musia to byť jednotlivci, ktorí vedia rozoznávať záujmy celku od záujmov súkromných, ktorí nenávidia lož a milujú pravdu a spravodlivosť, ktorí nepodliehajú opilstvu, nemiernosti, hrabivosti, lakomstvu a rôznym iným nectnostiam. Okrem toho musia byť statoční, bojaschopní, nemajú podliehať pokušeniu svojho zlého okolia, najmä nie korupcii a vládyčtivosti za každú cenu. Slovom, musia to byť filozofické natures, geniálni jedinci, k politickej službe zvlášť nadaní a vychovaní. Pláton mnoho žiada od týchto nadmužov.

Štát nemôže byť šťastný, ak na čele nestoja filozofi. Filozofi majú byť kráľmi a králi musia byť filozofmi.¹ Podobní vládcovia zasluhujú vodcovstvo v štáte a povinnosťou občanov je, aby ich poslúchali (R. 474b). Pravda, pravými filozofmi sú len tí, čo pravdu milujú a po nej túžia (R. 475a), lož nenávidia, čo nie je vždy ľahké. Pravý filozof vždy dychtí po pravde a nikdy nie po peniazoch (R. 485 a), nie je maličerný, bojazlivý (ani smrti sa nebojí, R. 486), zbabelý, márnivý, nespratný, nespravodlivý, lenivý, pomstyčtivý a falošný. Podľa týchto vlastností možno rozoznať filozofa od prázdneho plebejca a hubatého hrubca. Nadovšetko nesmie mať slabú pamäť (R. 486 d), musí byť umiernený, veľkodušný, statočný, múzický (R. 487). Duševná maličernosť škodí filozofovi najviac, takzvaná μικρολογία ψυχῆς. (R. 480).

Ale voči týmto naoko samozrejým Sokratovým požiadavkám namieta Adeimantos, že skutočný život dosvedčuje, ako práve filozofi sa neosvedčili dosiaľ v správe štátu (R. 487 d). Ale Platón používa Sokratov výrok o lodníkoch, ktorí chcú byť všetci lodivodmi, ale nemajú pre to patričné vedomosti a schopnosti. Vysmievajú sa kapitáni a nazývajú ho hviezdokukačom (μετεωρολόσχης). Praví filozofi sú vzácní ľudia (R. 489 d). Vyznamenávajú sa smelosťou, veľkorysosťou, učenosťou a dobrou pamäťou (ἀνδρεία, μεγαλοπρέπεια, εὐμάρθεια, μνήμη, R. 450). Takých mužov je, pravda, málo, zato so-

¹ Ἐάν μὴ... ἢ εἰ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ ταῖς πόλεσιν ἢ εἰ βασίλεις τε τῶν νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γυναικῶς τε καὶ ἰκανῶς, καὶ τούτο εἰς ταῦτον οὐμπέσῃ, δύνανται τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία... οὐκ ἔστι κακῶν παύλα... ταῖς πόλεσιν... (R 473 d)

fistov a táradieľ je všade dosť. Nejednen veľký muž malého národa sa preto díva pohrdavo na politiku svojej vlasti, ale i vo vyhnanstve zostáva filozofii verný (R. 496 b). Všetko veľké je nebezpečné a „krása je skutočne ťažká“.¹ Filozofove dielo nezávisí od dobrej vôle, ale od vedomostí a možností. Mládež nemala ešte príležitosť podučiť sa vo filozofii a najmä v dialektike. Doteraz nemala možnosť vidieť dokonalý štát a je vystavená demagogickým povrchnostiam a pokúšeniam. Treba vychovať generáciu pravých filozofov, lebo nebude dobre v štátnom živote, kým sa nedostanú k veslu praví filozofi. Ale duševná práca je ťažšia než telesná. Mnoho rokov štúdia a skúseností treba, kým nadaný mladý muž získa politickú zrelosť a dôvtip. K tomu treba dodať ešte aspoň päť rokov vojenskej výchovy. Až asi v 50. roku života môže sa venovať celkom štátnej politike, i to len vtedy, keď príde na neho rad. Pritom nesmie zanedbávať výchovu nasledníkov a výber dobrých spolupracovníkov (R. 539 b—e).

Ako vidieť, funkcia a postava Platónovho politika-filozofa je skutočne aristokratická a tak ideálne vykreslená, že sa ani dobre nehodí pre pozemský ľudský život. Sám Platón pochybuje o tom, že by niekde na svete podobný filozofmi vedený štát jestvoval. Azda na nebesiach je predurčený podobný vzor pre toho, kto chce vidieť a vidiac podľa tohto vzoru, chce budovať.²

Platónova etika.

Podstata štátovedeckej Platónovej teórie je úzko spojená s jeho metafyzickým učením o ideách a spolu s nimi s jeho etickým idealizmom. Sokrates hlásal, že najvyšším dobrom (τὸ ἀγαθόν, ἢ εὐδαιμονία) pre človeka je to, čo napomáha jeho blaženosť, εὐδαιμονία. Najvyššie dobro a blaženosť splývajú v jedno. (*Symposion* 204 c). Každý človek chce byť šťastný, ale šťastie a blaženosť sú nemožné bez lásky, dobroty a spravodlivosti, inými slovami povedané, bez dobrého svedomia. Sokrates udáva v *Gorgiovi* príklad macedónskeho Archelaa, ktorý povraždil svojich príbuzných a tým sa stal nejnešťastnejším človekom (Gorg. 471). Na mnohých iných miestach dokazuje, že cieľom ľudského konania je hľadanie a konanie dobra. V tom je úloha štátneho života.

Túto myšlienku vypracoval Platón svojím spôsobom. Pravou podstatou života, teda i etického a sociálneho dobra nie sú hmotné

¹ τὴ γὰρ δὴ μεγάλη πάντα ἐπιφαιλή, καὶ τὸ λεγόμενον καὶ καλὰ τῷ ὄντι χαλεπά. (R 697 d)

² 'Αλλ' ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλευμένῳ ὄρῳ καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίσειν (R 592 b).

záujmy a samá hmota a z týchto záujmov vyvierajúce city šťastia a blaženosti, ale iracionálne alebo nadzemské idey, akési ideálne vzory toho, čo je skutočne dobré, pekné a užitočné. Najvyššou ideou je idea Boha, z ktorého vyvierajú všetky ostatné idey, teda i idea dobra (R. 595). Hmota a hmotné statky sú len nedokonalé schémy, odlesky ideí. Platónova etika je založená na náuke o ideách, ktorú nazývame i dialektikou. S o k r a t e s tvrdí, že pravé poznanie možno nájsť len v dobre definovaných pojmoch. Platón ide ešte ďalej, že len to, v pojmoch podstatne myslené, len v ideách vecí, spočíva pôvodná a nezmeniteľná súcnosť (jestvota). Všetko, čo vnímame, nachádza sa v stálom pohybe, ako povedal už Herakleitos. Nemožno preto zachytiť našimi smyslami a našou pamäťou na veciach nič stále a presné. Ale jednotliviny i slúčeniny sa stávajú v našom porovnaní a v našom rozume „nur durch ihr gemeinsames im Begriff erfaßtes Wesen“ (Z e l l e r, *Grundriss*, 152). „Tento náš svet je len obrazom, pominuteľným odleskom sveta ideí, je svetom zjavov, nestálosti a zániku, svetom bytia, fenomenálnym.“¹ Idea (εἶδος, ἰδέα) vyjadruje všeobecnosť, podstatu formy, aká prislúši jednotlivým veciam. Naproti tomu nemôže byť konkrétna jednotlivina sama v sebe ideou, napr. určitý žijúci človek, zviera, predmet, dokonca ani nie duša určitého človeka. Idey sa vzťahujú len na typy, složeniny, triedy — (αὐτὸ τὸ καλὸν ἅλλὰ μὴ τὰ πολλὰ καλὰ) — krása osebe, nie mnoho pekných vecí, R. 493 e (ešte presnejšie povedané R. 507 b) a získavajú tak rôzne názvy: ἐνάδες, μονάδες (Phil 15 a), οὐσία, ὅπως ὄν, ὃ ἔστιν ὄν..., u Aristotela sú to χωριστά. Neskoršie používal Platón pod vplyvom pytagorejcov pre svoje idey i čísla, aspoň tak naznačuje (*Filebos* 14c). Idey sa stávajú príčinami a východiskom všetkého bytia a poznávania, dobra a svetového poriadku. Sociologa, pravda, zaujíma hlavne to, že Platón vnáša svoju náuku o ideách s etikou i do štátovedy. Dôsledne predpokladá idey o všetkom možnom, nielen o veciach smyslami našimi vnímateľných, ale aj o čisto abstraktných, adjektívnych, symbolických, matematických pojmoch, napr. stôl ako taký (= stôl osebe), otrok ako taký, krása, zlo, dobro, statočnosť, pobožnosť — bezbožnosť, štát — štátnosť, spravodlivosť — nespravodlivosť ako taká. Idey sú teda abstraktá sui generis, metafyzické reality, ktoré nám umožňujú pravé poznávanie vecí konkrétnych i abstraktných a majú svoj účel vo svete. Ony sú príčinou a podstatou harmónie, poriadku a rozumu, skutočne nezmeniteľné bytie i tvorivé sily, ktoré dávajú životu pravý význam a vývinové smernice. Ale zásady stálosti a nezmeniteľnosti ideí sa pridržá Platón vo svojich star-

¹ S. O s u s k ý, *Prvé slovenské dejiny filozofie*, Lipt. Sy. Mikuláš 1939, 49.

ších spisoch. V *Sofistoch*, *Politike*, *Filebovi*, *Republike*, *Nomoi* zostáva už stanovisko dynamických ideí. Tým sa stáva Platónova náuka problematickou, pretože je ťažko spojiť nezmeniteľnosť (statiku) so zmeniteľnosťou (dynamikou).

Do noetických problémov sa tu púšťať nejdeme. S nášho štátovedeckého hľadiska je závažný fakt, že Platónova náuka o ideách ústi do idey dobra, resp. idey Boha, v ktorej vyviera všetko dobro, ergo i dokonalý štát. Človek si musí uvedomiť túto skutočnosť. Inak nemôže získať vedomie skutočného dobra, ergo i skutočného šťastia dobronosných prvkov. Skutočný ideál a skutočnú harmóniu dobra a blaženosti nemožno preto nájsť v hmotnom blahobyte, v sláve a pozemských pôžitkoch.

Tým sa dostáva Platón k akémusi etickému pesimizmu a odriekaniu sa viditeľného, celkom hriešneho a nedokonalého sveta, nakoľko sa rozumove a citove v duši našej predstavovaný ideál dobra nikde neuskutočňuje. V *Theaitetovi* (176 a), *Faidonovi* (64 e) vyslovuje myšlienku, že pozemský život je úzko spojený so zlom a jedine ctnosťou a poznaním dobra približujeme sa k Bohu a tým k idei dokonalosti a blaženosti. Funkcia filozofa má spočívať v tom, aby sa človek dialektickou analýzou a syntézou dostal k pravde a presnému rozdeľovaniu duše od tela, ducha od hmoty. V VII. knihe svojej *Republiky* podáva Platón podrobný opis väzenia, v akom sa človek na tomto svete nachádza, ako pozoruje, sputnaný na celom tele, cez malý otvor deje mimo svojho nešťastného príbytku. Vidí oba odlesky a schémy skutočných vecí. Len ťažko a pomaly sa dostáva k poznaniu dobra ako poslednej a najvyššej idey (R. 517 c). Úlohou filozofie je uplatňovať ideu dobra v súkromnom a verejnom živote, ale nakoľko cení Platón dialektické bádanie, myslenie dobra (R. 505 a—b τοῦ ἀγαθοῦ φάναι), ideu dobra ako najvyššiu vedu (ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα) nemá sa filozof tlačiť do praktickej politiky, pretože je povolaný k funkcii vyššej na poli duchovnom a mravnom. Ľudské telo a hmotné záujmy sú quasi väzením, či hrobom duše a vyššieho duchovného života. (*Faidon* 62 b, *Kratylos* 400 b, — slovná obmena σῶμα ~ σῆμα). Pre filozofa je praktická politika akýmsi uponížením a nevyhnutná len natoľko, že tým je daná možnosť vnášať do verejného života mravný ideál, čistotu a duchovné povznesenie. Filozofia je v podstate svojej καθαρισις, očisťovanie a oslobodzovanie od telesnosti a zla. (*Faidon* 67 c, 69 b, *Sofistes* 230). Avšak človek a najmä ľudská spoločnosť práve túto καθαρισις najviac potrebuje, musí teda filozof vziať na seba bremeno štátnika. Tým viac, že poznávanie ideí je možné len pomocou smyslových vjemov, konkrétne a hmotne danou skutočnosťou.

Takéto vysoko ideálne stanovisko by, pravda, v štátnej vede a konkrétnej politickej práci nemalo mnoho nádeje na úspech. To uznal sám Platón na sklonku svojho života a v poslednom svojom diele *Zákony* (Νόμοι) stáva sa reálnejším. Zostal síce verný svojej idealistickej filozofii, ale rešpektoval pritom v značnej miere tradície helénskeho ducha. Nemôže sa preto úplne odpútať od smyslového sveta, ktorý predstavuje síce ideu nedokonale, ale v mnohom dáva pozitívne náznaky, ako ideu lásky, dobra, spravodlivosti, mužnosti atď. prakticky uskutočňovať. Sotrvávať náročky len vo svete metafyzického uvažovania ideí, v čisto duchovnom rozjímaní vedeckom, by znamenalo byť apatickým voči skutočnému životu. I keď Platón vyslovuje námietky proti eudaimonii ako najvyššiemu princípu života, predsa ju pripúšťa v umení, rodinnom a verejnom živote, nakoľko je v harmonickom spojení s ideou Dobra, umiernenosti a prirodzeného vývinu celého ľudstva. Rozhodne odmieta apatiu kynikov (R. 603 d—e), ale žiada si takzvanú metriopatiu, umiernenosť vo všetkom. (R. 403, 486 d—e, 504 c, 530, 603.)

Ctnosti.

Na týchto základoch buduje Platón svoju náuku o ctnostiach. V celku sa pridržiava učenia Sokratovho, ktorý uznáva len jednu uvedomelú a vedeckým bádáním získanú ctnosť. Platón rozoznáva rôzne ctnosti, ktoré dovedna tvoria jednu sokratovskú ctnosť, pritom uznáva i hodnotí ctnostný život prostého, neučeného človeka, ktorý žije ctnostne návykom. Skutočné šťastie a dokonalosť (eudaimoniou) môže človek získať len usporiadaným ctnostným životom, pretože ctnosť urobí človeka šťastným, nectnosť nešťastným.¹ V opačnom prípade by sme museli vyhlásiť nemoc za šťastie, zdravie za nešťastie. Jedine ctnostný človek je slobodný a vykonáva svoju vôľu, pretože jedine on narába správne so svojim rozumom, on je bohatý, nebojázlivý, pokojný, ide za vecami sub specie aeternitatis. Stáva sa filozofom. Pravá filozofia a dokonalá mravnosť sú totožné pojmy.² Ctnosť sama v sebe nosí a dáva odmenu a poctivec, i keď je niekedy od bohov a spolublížnych zaznávaný a zdanlivo trestaný, vždy je šťastnejší než človek zlý a hriešny. Odmena ho neminie tu i na druhom svete, lebo Boh nemôže naozaj opustiť spravodlivého a nepotrestať hriešnika (R. 612 e). Je nemožné, aby spravodliví i zlí zostali skrytí pred bohmí, neboli nimi milovaní alebo nenávidení. Platón po-

¹ Ἡ μὲν ἄρα δικαία ψυχὴ καὶ ὁ δίκαιος ἀνὴρ εὖ βιώσεται, κακῶς δὲ ὁ ἀδίκος (R 353 e).

² Najvzdialenejší od pravého šťastia je tyran. Πλείστον δὴ οἱμαὶ ἀληθοῦς ἡδονῆς καὶ εὐκλείας ὁ τύραννος ἀφιστῆξαι, ὁ δὲ ὀλίγιστον (R. 587 b).

važuje trest za etickú nevyhnutnosť už aj preto, aby bola daná možnosť človekovi napraviť poklesok. Sudca, ktorý tresce hriešnika, vykonáva na inom to isté, čo lekár na nemocnom: uzdravuje ho (*Gorg.* 478)

Ctnosť, pravda, závisí od temperamentu človeka. Rozoznáva ohnivé a pokojné prírody (*ἀνδρεία, σωφροσύνη*), ktoré musia byť upravené dobrou výchovou do pravých koľají, aby sa mohli stať ctnosťami (*Polit.* 309—310). V prvom prípade inklinuje človek viac k žiadostiam a výbojným a donucovacím skutkom, v druhom prípade viac ku kontemplácii a rozumove podloženým skutkom. V každom prípade sa vyžaduje umiernenosť, sebakritika a sebaovládanie, aby tieto vlohy a sily človeka mohli byť eticky cenné a tvorily dovedna harmonický celok mravného života, t. j. spravodlivosť (*δικαιοσύνη*). Filozoficky upravený zdravý rozum rozhoduje, čo je dobré, čo zlé, nakoľko chlapecká statočnosť musí držať na uzde vlastné pudy a bolesti a konečne nakoľko môže uplatniť svoju silu a výbojnosť navonok.

Sokrates a sofisti.

Týmto teoretickým analýzám a filozofickým etickým syntézam nie je ľahko rozumieť, ak aspoň nakrátko opäť nespomenieme, že Platón a jeho učiteľ Sokrates boli synmi gréckeho národa a súčasníkmi revolučnej doby. Vo svojej ideálnej snahe prehlibiť mravne grécky život narážali na politické a vedecké prekážky; konkrétne povedané, nevedeli prekonať zakorenené predsudky voči otrokom, voči ženám, voči barbarom (negréckym národom), voči pederastii, voči ručnej práci roľníkov, remeselníkov, kupcov atď. Nenašli jasné stanovisko ani v otázke prípustnosti či neprípustnosti samovraždy a lži. Hoci sokratovská, platónska i aristotelská škola, neskoršie i stoická, epikurejská a kynická v mnohom našli schodnú cestu k náprave, predsa sa však nevedeli zbaviť tradičných názorov v plnej miere a neboly vstave vybudovať jednotnú a pevnú filozofiu humanity. K tomu treba ešte dodať, že sofisti vedeli lepšie pôsobiť na politickú verejnú mienku než platónski idealisti a aristotelovski realisti. Držali sa viac prírodnej skutočnosti než mravoučných predpisov (*φύσις ἀντὶ νομοῦ*).

Jednako patrí Platón medzi najväčších mysliteľov a obroditeľov sveta. Všetky moderné heslá novodobej civilizácie nájdete in nuce v jeho spisoch, hlavne v jeho základnom diele *Politeia*, komunizmus, nacionalizmus, eugeniku i kontrolu pôrodov, aristokratizmus i demokraciu, monoteizmus i nadzemský život duší, emancipáciu žien, naturalizmus i *B e r g s o n o v* élan vital, politickú i mravnú slobodu človeka, do istej miery i náznaky rovnocennosti ľudských plemien. To, že grécky duch, umelecko-poetické sklony zaťažovali tohto muža

a nedali mu možnosť vytvoriť dielo s každej stránky medzinárodné, neslobodno proti nemu obrátiť. Platón žil a tvoril pred 2400 rokmi a písal po grécky.

Platón a Sokrates nemali ľahkú prácu. Ich novotárske myšlienky narážali na tuhý odpor verejnej mienky a na ostrú, často veľmi dôkladnú a duchaplnú kritiku sofistov, atomistov atď. Malý príklad objasní nám situáciu lepšie než obširna analýza.

Dvaja Platónovi bratia, Glaukón a Adeimantos, sišli sa so Sokratom a Trasymachom v dome istého Kefala na priateľský rozhovor. Filozofické rozhovory sa viedli v starom Grécku buď v rôznych školách, na námestí, alebo v súkromných domoch. Debata sa točila okolo problému spravodlivosti: δικαιοσύνη. Hovorilo sa sem i tam a Sokrates kládol stále len otázky so zjavným cieľom, aby vylákal, najmä od horkokrvného sofistu Trasymacha, definíciu spravodlivosti, aby ho mohol podvrátiť. Platónovi, ktorý ústami Sokratovými viedol rozhovor, boli dobre známe názory a spôsoby vyjadrovania sofistických filozofov a politikov. A T r a s y m a c h o s skutočne vyriekol:

„Ak chceš vedieť, Sokrates, čo je spravodlivosť, nevypytuj sa a nehľadaj slávu v tom pokračovať, čo ti kto povie, pretože ľahšie je kritizovať než presne sa vysloviť, čo spravodlivosť je... „Spravodlivosť je to, čo je výhodné silnejšiemu.“ Túto vetu dokazuje Trasymachos obširne. Všade vidíme, že valasi i pastieri sa starajú o svoje ovce a rôzny dobytok v prospech majiteľov a v prospech svoj a vládari podobne zachádzajú so svojimi poddanými ako pastieri so stádom. Spravodlivosť je skutočne to najlepšie druhých, to, čo je prospešné silnejším a vládnúcim a naopak najvlastnejšia škola poslušných a poddaných.¹ Nespravodlivosť vládne nad „skutočne dobrými a tiež nad spravodlivými“ καὶ ἄρχει τῶν ὡς ἀληθῶς ἐυθικῶν τε καὶ δικαίων (R. 343 c), poddaní vykonávajú len to, čo silnejších robí šťastnejšími, ale nie to, čo by im samým bolo prospešné... nikdy sa ešte nestalo, že by spravodlivý mal pri rozklade (revolúcii) viac ako nespravodlivý, ale menej (οὐδαμῶς ἂν εὖροις ἐν τῇ διαλύσει τῆς κοινωνίας πλεὺν ἔχοντα τὸν δικαίον τοῦ ἀδίκου ἀλλ' ἔλαττον). ... Spravodlivý pri rovnakom majetku platí viac daní a nespravodlivý menej... Keď obaja vykonávajú štátne služby, je spravodlivý aj inak poškodzovaný. Nemá zo štátnych peňazí prospech pre svoju statočnosť, ale odmeňovaný je od príbuzných a známych hnevom a nenávisťou, pretože im nechce pomáhať nezákonným a nespravodlivým spôsobom. U nepoctivých je tomu práve naopak. (τῷ

¹ ... καὶ δὴ καὶ τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι ἄρχοντας, οἱ ὡς ἀληθῶς ἄρχοντες, ἄλλως πως ἢ ἢ διανοεῖσθαι πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἢ ὥσπερ ἂν τις πρόβατα διατεθείη... (R 343 b).

δὲ ἀδίκῳ πάντα τούτων τάναντία ὑπάρχει.) Kto má moc, môže ju nadužívať. Tak treba vidieť skutočný svet, že je prospešnejšie byť nespravodlivým než statočným. Spravodliví sú vždy nešťastní a naopak. Tyran neberie si kus za kusom z cudzieho majetku potajomky alebo násilne, statky posvätné i laické, súkromný i štátny majetok, všetko dovedna a verejne. Každá individuálna krádež sa tresce a je spojená s hanbou. Podobných zlodejov nazývame *ιερόσυλοι* (hanobiteľmi svätých), *καὶ ἀνδρικοποῖσται* (otrokármi), lupičmi (*κλέπται*), zlodejmi, kmínmi, ale keď sa zmocníme okrem občianskych pokladov i občanov samých a predáme ich za otrokov, vtedy sa staneme slávnymi i šťastnými... Tak je, Sokrates, nespravodlivosť silnejšia, slobodnejšia a slávnejšia a spravodlivá. Pravda, keď je dostatočne despotická a bezohľadná. Práve to, ako som na začiatku povedal, čo je silnejšiemu, najmä silnejšiemu tyranovi prospešné, užitočné a poslušné, to je spravodlivé“ (R. 344 a—c). Slaboch nenávidí nespravodlivosť, pretože sa jej bojí, nie preto, že by ju ako takú nenávidel, alebo sám nepoctivosti schopný nebol.

Ešte jasnejšie a duchapľnejšie sa vyslovuje Platón o tejto veci v *Gorgiovi* (R. 483—4), kde Kallikles vyhlasuje mravnosť a spravodlivosť za vynález slabých, aby tak oslabili a na uzde držali moc silných. Takého názoru sú Nietzsche a mnohí filozofi novej doby. Treba rozoznávať medzi prírodou a zákonom (*φύσις καὶ νόμος*). Neslobodno tieto dva pojmy v politickom živote navzájom zamieňať. „Od prírody je totiž ošklivejšie všetko, čokoľvek je tiež horšie, teda i bezprávie trpieť. Podľa zákona však neprávosť činiť.“ Veď mužovi nespúšťa tento stav neprávosť trpieť, nanajvýš nejakému otrokovi, ktorému by bolo lepšie byť mŕtvym než živým, keď snášajú neprávosť a ústrky, nemôže pomôcť sebe, ani druhému, o koho by sa mal starať. Avšak podľa môjho názoru vynášajú zákony ľudia slabí a dav ľudský. Hľadajú len na seba a vlastný prospech, keď vynášajú zákony a keď udeľujú pochvaly a vyslovujú hanu. Zastrášujú silnejších a schopných ľudí, aby nemali viac, hovoriac... že mať niečoho viac, je zlé a nespravodlivé a že práve v tom spočíva bezprávie, v snahe mať viac než ostatní; sami totiž sú azda radi, že rovnako poddaní, hoci sú slabší... ale podľa mojej mienky sama príroda to ukazuje, že je spravodlivé, aby lepší mal viac než horší a mocnejší viac než slabý. To, že tak je, husto vidieť u iných tvorov a medzi ľuďmi v celých obciach a rodoch, že totiž spravodlivosť je stanovená tak, aby silnejší vládol nad slabším a mal viac než on. Veď podľa akého práva tiahol Xerxes proti Helade, alebo jeho otec proti Skýtom? A bolo by možné uviesť mnoho takých príkladov, ale títo, tuším, postupujú podľa prirodzeného pojmu spravodlivosti a bohvie

podľa prirodzeného zákona a nie podľa toho, ktorý si my dávame. My si tvoríme najlepších a najsilnejších z nás samých tým, že vyberáme z mladých levíčatá a zariekavaním a kúzelnými prostriedkami ich zotročujeme, hovoriac im, že treba zachovávať rovnosť, že v tom spočíva krásno a spravodlivosť. Avšak, myslím, ak sa objaví muž náležite od prírody nadaný, ten všetko toto so seba strasie, prerazí a unikne von, pošliape všetky tie naše zápisy, zariekanky, rečovanky a neprirodzené zákony, povstane a náhle sa objaví ten otrok ako náš pán a tu ako plameň vyšľahne právo prírody.“... Kallikles spomína Heraklea, „ktorý si odohnal kravy, ktoré si ani nekúpil ani nedostal darom od Geryona, v presvedčení, že to je od prírody spravodlivé a že i kravy a všetky ostatné majetky ľudí horších a slabších patria mužovi lepšiemu a silnejšiemu.“

Už z tohto malého výfahu Platónovho *Gorgia* (mohol by som zacitovať mnoho iných podobných škriepok medzi Sokratom a sofistami) vidieť, že rozpor spočíva nie v tom, že rozumnejší a usilovnejší roľník, švec, či garbiar má nárok na lepšie živobytie a uznanie pred hlúpym a lenivým občanom. Tu ide o politikov, vojakov, vládcov, hoci i ševcom atď. prislúcha právo, aby sa mohli čo najviac uplatniť a vyžiť. Ale dav nie je zpravidla schopný vyšvihnúť sa nad priemer poslušného a pracovitého človeka. Žiada akúsi spravodlivosť pre „svoj vlastný nedostatok mužnosti“. „Lebo keď je niektorý človek alebo od pôvodu a rodu kráľovského, alebo je sám svojou prirodzenosťou schopný získať určité vedúce miesto, alebo samovládu, alebo svrchovanú moc, čo by bolo pre takýchto mužov ozaj ošklivejšie a horšie než umiernenosť a spravodlivosť? Pre ľudí, ktorí mohli voľne užívať dobré veci a nikto im v tom neprekážal, ktorí si však sami ustanovili nad sebou právom zákon, smýšľanie a hanu obecného množstva? Alebo ako by mohli nebyť nešťastní z tej mravnej krásy spravodlivosti a umiernenosti, keby nedávali svojim priateľom nič viac, než čo dávajú nepriateľom, a to majúc vládu vo svojej obci?“ (492). Nemôže byť nikto šťastný, kto musí len poslúchať a rozkazovať nesmie. Kto chce prirodzene žiť, musí svoju osobnosť a svoje pudy uplatniť.

Takto vyjadruje Platón etické názory troch popredných sofistov Gorgia, Kallikla a Pola. Proti takýmto názorom bojoval on a jeho učiteľ Sokrates. Stredovek prevzal mnoho z názorov Platónových a vybudoval na základe kresťanskom ideálnu etiku, ktorá sa stala podkladom modernej civilizácie. Jednako treba uznať, že problém nie je vyriešený. Znamenití znalci a obdivovatelia gréckej kultúry, Jacob Burckhard a Friedrich Nietzsche priklonili sa viac ku Trasimachovi, Kalliklovi, Gorgiovi, než k Sokratovi a Platónovi. „Smiať

sa musím nad slabochmi, ktorí sa preto za lepších považujú, že majú ochromené tlapy.“ (Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*.) Stirner sa vyslovuje ešte jasnejšie: „Eine Hand voll Macht ist besser als ein Sack voll Recht.“

Ústava ideálneho štátu.

Dokonálny štát, v ktorom duchovné i hmotné záujmy občanov i spoločnosti splývajú v jedno, je možný len tam, kde vládne opravdivá, na vedeckom, t. j. filozoficko-etickom základe vybudovaná a rešpektovaná ústava. Formálna stránka konštitúcie štátnej nerozhoduje. Múdry kráľ, rozumná demokracia, vláda bohatých či chudobných môžu vládnuť dlho a úspešne, keď vynikajú v umení politickom a ovládání sú ctnosťami dobra a spravodlivosti. Ani presných zákonov netreba k dokonalej vláde. Dokonca i neobmedzený kráľovský absolutizmus vo forme dobrovoľne prijatej (ἐκούσιος ἀρχή) občianstvom môže byť dobrý. Platón odmieta jedine bezuzdnú tyranii, pri ktorej predpokladá implicity nemiernosť, nectnosť a neznaosť politického umenia (Polit. 292—297, 276 e, 291 e).

Tým Platón naznačuje svoj aristokratický postoj, ktorým vyslovuje nepriamo, že masa ľudu nie je dobre schopná vládnuť a že určitý tlak shora je nevyhnutný. Možno dobre vládnuť i proti občasnej vôli národa. Politiku možno prirovnať k lekárovi, ktorý nemôže dávať chorému vždy sladký liek, ba naopak, zpravidla lieči ho trpkými a bolestnými liekmi. Platón celkom otvoreno priznáva, že bez určitého násilia a mocenského zasahovania do občianskeho života nie je ideálny štát možný.

Odbornosť politiky (lekár odborník).

Smerodajné sú typické slová v diele *Politikos* (293) uvedené: „Nech tito (vládari) vládnu po vôli či proti vôli svojich poddaných, nech podľa písaných alebo nepísaných zákonov a nech žijú v bohatstve alebo v chudobe, musíme ich uznávať za vládcov práve tak, ako teraz prijímame tých, čo prevádzajú vládu v ktoromkoľvek umení. Tak uznávame plnou mierou lekára, nech nás lieči po našej vôli, alebo proti našej vôli, a to rezaním alebo pálením alebo spôsobovaním inej bolesti a nech to robia podľa písaných predpisov alebo bez predpisov a nech sú pritom chudobní či bohatí. V každom prípade ich rovnako považujeme za lekárov, nakoľko odborne uplatňujú svoju svrchovanosť, alebo že nás prečisťujú iným spôsobom nám ubierajú alebo zasa pridávajú, len keď to robia k dobru našich tiel...“

Správna a pravá ústava je tá, kde vládcovia sú opravdivými a nie zdanlivými znalcami svojho odboru, nech vládnu podľa zákonov, alebo proti zákonom so súhlasom svojich poddaných, alebo proti ich vôli a žijú pritom v chudobe alebo v bohatstve; z toho sa nesmie nič brať do úvahy, kde ide o správnosť a primeranosť vlády.

Ale radikálny hosť z Eley, ktorý v *Politikos* vedie hlavné slovo, ide ešte ďalej a pripúšťa v prospech obce i vraždenie, násilné presídľovanie, vyhánanie nepohodlných občanov do vyhnanstva a iné násilnosti. Hlavné je, aby podobné ukrutnosti slúžili verejnému blahu a robily sa rozumne a odborne. Zákony samy osebe nestačia k dobrej konštruktívnej vláde, pretože nemôžu obsahovať všetky podrobnosti a normy pri vykonávaní vlády, nesmejú haťiť vládcovu vynaliezavosť a energiu. Je samozrejmé, že zákony môžu vyhovovať všetkým potrebám a zase nesmú svojimi zastaralými ustanoveniami haťiť pokrok. „Tomu, kto písanými zákonmi určil, alebo i bez písma zákonom stanovil zásady práva a nepráva, krásneho a ošklivého, dobrého a zlého pre stáda ľudí, ktoré sa po obciach pasú... tomu, alebo niekomu inému podobnému má sa zakázať nariaďovať iné veci, odchylné od týchto predpisov?“ (296).

Ako vidieť, problém je teoreticky riešený na dobrých zásadách. Ide teraz len o to, nájsť definíciu dobrého a konštruktívneho štátneho vladára, resp. ústavy, ktorá by s každej stránky súkromného a verejného života vyhovovala.

Genius politicus s mimoriadnou právomocou.

1. Platón rozoznáva dva druhy štátov: v jednom vládne politik, s každej stránky učenec, umelec i bojovník, ktorý svojimi vynikajúcimi vlastnosťami udržuje v štáte nielen vzorný poriadok, ale vie štát obrániť proti vnútorným a zahraničným nepriateľom, vie aj rozmnožiť štátnu drážavu. Podobný génius má nárok na mimoriadnu právomoc.

2. Rozumní vládcovia môžu robiť všetko a nedopúšťajú sa chyby, nakoľko zachovávajú jednu veľkú vec, totiž pokiaľ s rozumom a umením rozdeľujú obyvateľom obce vždy čo najväčšiu spravodlivosť a tak sú schopní uchovať ich v dobrom stave a podľa možnosti urobiť z horších lepšie (Polit. 297). Kde podobného majstra niet (zpravidla sú zriedkaví), tam je lepšie držať sa dobrých zákonov. Nič nie je nebezpečnejšie ako rušiť normy, ktoré sa v živote národa osvedčily a dávať prílišnú právomoc mužom, ktorí svoju schopnosť ešte nedokázali.

Vedúca zásada v Platónovej ústave točí sa okolo problému mravného rozdeľovania hmotných statkov a z tejto mravnosti bohatých a chudobných vyvierajúca revnivosť, ktorú odstraňuje všeobecným a radikálnym komunizmom. Súčinnosť a konsenzus je, pravda, i pri komunizme možný len vtedy, keď je štát vedený dobrou organizáciou pracovnou a distribučnou. Rozdelením práce môže každý sebe i štátu najlepšie slúžiť a každý má vo svojom odbore to najlepšie tvoriť a nemá sa púšťať do iného zamestnania, v ktorom nie je vycvičený a pre ktoré nie je povolaný.

Stavovské rozdelenie a deľba práce.

Platónova myšlienka rozdelenia práce vyvrcholuje v roztriedení 3 stavov: roľníkov (remeselníkov, obchodníkov — γεωργοί, έμποροι, δημιουργοί), ochrancov (φύλακες έπίκουροι, στρατιώται — vojakov) a štátnikov (πολιτικοί), v skutočnosti rozdeľuje občianstvo na dva druhy: βάνανσοι a άρχοντες, προσετοί. Filozofická a nefilozofická práca, štátu prospešná a nevyhnutná, je síce i práca roľníkova, remeselníkova, kupcova, ale to je práca súkromná; bezprostredne pre štát pracuje a bojuje len politický (filozofický) stav. Οικαιοπραγία (R. 434 a)¹ Platónova nie je totožná s modernou deľbou práce, akú vidíme v našich fabrikách zčiasťky už aj u remeselníkov, roľníkov, nakoľko si zachovali v priemyselnom štáte akúsi samostatnosť. Platón má na mysli deľbu prírodne ucelených odborov práce, ktoré tvoria istú produkčnú jednotku: roľníkova, remeselníkova, kúpecká práca, resp. zamestnanie. Slovný výraz οικαιοπραγία znamená zvláštnu činnosť, ktorá je typická pre určité rodiny a stavy. Fabrického robotníka alebo bankového či obchodného úradníka, ktorí už nevykonávajú celkovité diela, ale len malú čiastku alebo len malý výkon čiastky práce, Platón nepoznal. Pri deľbe práce myslí Platón na rozdelenie spoločnosti na činnostné stavy, resp. triedy.

Tieto nerozdeľuje horizontálne (rovnocenne), ale vertikálne. Na najvyššom stupni sú vládcovia, potom vojaci (φύλακες), na najnižšom roľníci, remeselníci a kupci, u ktorých možno zaznačiť horizontálne triedenie. (W. Andrac, *Platons Staatsschriften*, II. Th. 80—81.) Stav vojenský a politický splýva vlastne v jedno, obsahuje nielen vojakov (φύλακες v užšom slova smysle) a vládcov, ale i úradníkov a vychovávateľov. Sama príroda predurčila organizáciu štátnu v tomto smere, nakoľko dala ľuďom viacej schopností k telesnej práci, určitým mužom viac smelosti, bojovnosti, iným viac rozumových a du-

¹ Tento výraz používa i Plotin (Ennéades I, 58)

ševných schopností, ktorými vynikajú nad davom obyčajného telesne pracujúceho ľudu. Deľba práce, chápaná v tomto smere, nepripúšťa drobenie duše a tela. Roľník, remeselník je telesnou i duševnou štruktúrou činiteľom na svojom poli tvorby a životného povolania, podobne vojak a štátnik. Rozdiely sú medzi nimi natoľko, že vojak a najviac filozoficky nadaný štátnik vyniká vyššou duchovnosťou nad nižšími stavmi (A n d r a c, II, 82).

V stavovskom rozdelení ľudskej spoločnosti treba hľadať viac než len deľbu práce. V stavovstve — γένος — je vyjadrená predovšetkým rodová príslušnosť, názov, plemeno, ale pretože v starých časoch zamestnanie alebo funkcia spoločenská je akosi od prírody daná určitým rodinám, splýva toto s rodinou, kmeňom. Každá rodina vykonáva isté remeslo, ktoré je s ňou nerozlučne spojené. Rody či stavy šľachticov, vojakov, roľníkov atď. predstavujú nám prírodné jednotky spoločenské, οἷ ἄπὸ γένους znamená aristokratov, ale aj potomkov a funkcionálne jednotky v smysle stavovskom. Platón síce nehlása meravé kastovníctvo a nemeniteľnú statiku jednotlivých stavov. Prechod vynikajúcich jednotlivcov z nižších stavov do vyšších a naopak, klesanie zdegenerovaných a neschopných z vyšších do nižších stavov pripúšťa, ba priamo žiada, ale vcelku považuje mnohočinnosť (πολυπραγμοσύνη) troch stavov a ich vzájomné pozmeňovanie za najväčšiu škodu pre štáty.¹ Pre neho je rozdelenie spoločnosti, t. j. štátu na 3 stavy prírodným zjavom, ktorý neslobodno meniť a ktorý vo svojom kozmickom poriadku predstavuje svet.²

Platón znázorňuje svoje inak v ľudu zakorenené a prastaré učenia „Výživný, obranný, duchovný stav“ mýtom o Bohu, ktorý síce všetkých ľudí stvoril ako bratov, ale jednému pri pôrode pridal viac zlata, druhému železa a mede. Podľa toho sú ľudia navzájom odstupňovaní vo svojich schopnostiach a funkciách v štáte. Tvorí každý osebe ucelenú funkcionálnu jednotku, následkom toho i duchovne statickú, ale pri tom všetkom navzájom kozmickou súvislosťou a spolupatričnosťou stupňovito spojenú na vyššiu štátnu jednotku. Nakoľko helénsky svet spájal spoločnosť a štát v jeden celok, nepoznal alebo aspoň sa nezaujímal o hlbšiu problematiku spoločnosti ľudskej vôbec.

Moderná sociologia prevzala túto myšlienku ako základ svojho empirického štúdia a prehľbila ju biologicky, sociologicky, dynamicko

¹ Ἡ τριὼν ἄρα ὄντων γένων πολυπραγμοσύνη καὶ μεταβολὴ εἰς ἄλληλα μεγίστη τῆ βλάβῃ τῇ πόλει καὶ ὀρθοτάτ' ἂν προσαγορεύοιτο μάλιστα κακουργία (R. 434b).

² Kozmos v gréckom a najmä platónskom znení znamená božský (prirodzený) poriadok, ergo nezmeniteľný. Dobre organizovaný a vedený štát je kozmický.

či kineticko-univerzalisticky. Nechávam v tomto našom súvisi stranou bližšiu analýzu týchto pojmov. Spomeniem len teóriu Otomara Spannana, ktorý nadväzuje vo svojom diele *Der wahre Staat*, Lipsko 1921, na Platónove učenie o stavovskom složení štátu, ale dopĺňa, lepšie povedané nahradzuje statiku dynamickým univerzalizmom, alebo ako on vraví „innenkräftige Ganzheit“ (str. 33). O tom nepochybuje nikto, že štátne organizovaná spoločnosť ľudská pozostáva zo skupín, tried, stavov, alebo ako hovorí nemecká materialistická škola liberalistická a socialistická *Klassen*. Nemuseli by sme sa preto podrobnejšie zaoberať touto samozrejmovou skutočnosťou. Ale kultúrny a vedecký vývin novodobého sveta otriasol duchovnou podstatou nábožensky založeného stavovstva (triednosti) stredovekého, resp. starého helénskeho štátu. Do popredia sa dostal materializmus čisto racionalistický a demokraticko-rovnostársky. Kozmická hodnota stavov musí ustúpiť mechanickej rovnosti všetkých tried a individuí. Stav (Stand) prestáva byť γένος, rod, mení sa nanajvýš na čisto funkcionálnu súčiastku vo veľkom procese deľby práce. Platónova *οικειοπραγία* dostáva celkom iný význam. Rodové funkcie a privilégia sa rušia a prechádzajú na nové skupiny, triedy, každému viac-menej prístupné. To, čo Platón pripúšťal ako výnimku, stáva sa teraz pravidlom. Tvoria sa nové skupiny kupecko-priemyselné a úradnícke. Tým bolo prekonané úplne staré ideové stavovstvo a prakticky až na malé výnimky temer všade. Dobré vlastnosti, vyvierajúce z dedičnosti a tradície starých rodov, demokraticky smýšľajúci národ už neuznáva.

Individualistický svetonáhľad sa v časoch Platónových prejavoval v silnej opozícii proti šľachticom a volaniu po demokratickej prestavbe štátu. Nie je ľahké vziť sa do stavovskej Platónovej ideológie, ktorá je vybudovaná síce na širokých základoch univerzalistických a organizatíckych, ale súčasne kladie dôraz na schopnosti a aktivitu jednotlivcov. Nové stavy, či triedy, slučujú sa podľa Spannovej teórie zo schopných jednotlivcov a tvoria organizácie viac-menej umelé, ale ktoré svojou duchovnou a materiálnou aktivitou sa stávajú organickými jednotkami v súvisiacom labyrinte celkového národného či štátneho organizmu. Hlavným momentom intrasociálnym nie je už rodová a tradičná príslušnosť, teda statický moment, ale dynamická či kinetická sila vývinová a činnosť. Podobne ako Platón žiada i moderný štátovedec, aby k vláde a najvyšším funkciám štátneho života boli

¹ ...während die Platonische Vorstellungsweise das Ganze als etwas Fertiges denkt und dessen Einzelnes durch Teilnahme an der Idee des Ganzen bestehend; möchte ich davon ausgehen, dass das Ganze wie etwas Fertiges ist, sondern immer im Fluss befindlich, etwas, das sich im Ablauf (Prozess) erst selber schafft und aufbaut, was durch und durch ein Werdendes ist...

pripustení len najschopnejší jednotlivci, lenže Platón vyberá týchto jednotlivcov z aristokratických a vojenských rodín, či stavov.

Tak treba pozeráť i na Platónove stavovské myšlienky. Vyjde najavo, že to nie sú čisto utopistické fantázie, hoci spojil stavovstvo vedúcich vrstiev v štáte s komunizmom majetkovým a manželským. Platón totiž veľmi dobre vystihol, že chamtivosť (*φιλοχρηματία, πλεονεξία*) po súkromnom majetku a blahobyte je u každého človeka taká veľká, že i najideálnejší jednotlivci jej podliehajú. Hmotárstvo je základom všetkého zla. Nemožno organizovať dobrý štát, kde táto vlastnosť prevláda u vedúcich mužov. Preto vyhlasuje stav vojenský a politický za jedine plnoprávny a štátne úradnícky. Vojaci a politici nesmú byť závislí od hmotnej zárobkovej práce, od starostí o živobytie, pretože sa musia plne venovať len činnosti verejnej. Na druhej strane nesmú trpieť hmotnú biedu a životný štandard stavu musí vyhovovať a byť dôstojný.

Je neprípustné, aby mali vojaci, t. j. stav ochrancov a politikov (*φύλακες καὶ ἀριστεῖς - καὶ πολιτικοί, ἐπικουροὶ, στρατιῶται*), súkromný majetok. Nesmú mať ani svoj vlastný majetok pozemný, domovský, ani v hotových peniazoch a iných podobných predmetoch.¹

Ako vidieť, mal Platón v úmysle stvoriť v dokonalom štáte stav štátnych bojovníkov a administrátorov, ktorí by žili a pracovali celkom iným spôsobom ako obyčajný ľud, pracujúci v roľníctve, priemysle a obchode. Súkromný rodinný život vo vlastnom príbytku a majetku je vyhradený len pre banauzov (*βάνουσοι*). Vyšší, dokonalejší život, založený na duchovosti a vysokej kolektívnej mravnosti, je vyhradený štátnikom (politikom, vojakom, úradníkom). Tým, že nesmú mať súkromný majetok, žijú v kasárňach, v spoločných príbytkoch, pri spoločnom stole, celkom rovnako, nemajú manželky, ani deti, nepodliehajú pokušeniam individualizmu. Antagonizmus, vyvierajúci z individuálnych záujmov, závišť a nenávisť ustupujú do pozadia a medzi priateľmi a spolubojovníkmi vzniká presvedčenie, že radosti a žalosti každého jednotlivého člena sú žalosťami a radosťami celku. Moderné heslá *Národ všetko, jednotlivec nič* (*Gemeinnutz geht vor Eigennutz*) anticipuje Platón svojím ideálom „spoločenskej ctnosti“ (*δεμοτική ἀρετή* — R. 500 d), konkrétne povedané štátnickej ctnosti a návrhom hmotného i duchovného komunizmu aspoň tých stavov a jednotlivcov, ktorí sú svojím nadaním a vyšším duchovným poslaním v ľudskej spoločnosti bohmi predurčení vykonávať funkciu štátotvornú a vodcovskú.

¹ Πρωτων μὲν οὐσίαν κακῆτημένον μηδεμίαν μεδὲνα ἰδίαν, ἂν μὴ πάσα ἀνάγκη ἐπειτα
οἰκησεν καὶ ταμείον μεδὲν εἶναι μεδελ τοιοῦτον, εἰς δ' οὐ πᾶς ὁ βουλευόμενος εἰσεσθίει... (R 416 d—e).

Musia sa vzdať radostí, ktoré požíva prostý človek pri svojom rodinnom krbe. Ženy a deti majú ochranci štátu spoločné a deti sa vychovávajú nepoznajúc otca a matku. Štát je majiteľom všetkého, i žien, i detí, i mužov a všetkých domov, náradia i šatstva a zbraní stavu ochrancov. Novonarodené deti sa odovzdávajú po určitom čase do opatery iným ženám, aby sa tak deti stali majetkom všetkých a nepoznávaly skutočného otca a skutočnú matku. Tým budú všetci mužskí otcami a naopak, ženy matkami všetkých detí. Pritom sa musí brať ohľad na zdravie a silné plody. Preto má štát dozerať na to, aby len zdraví a silní muži sa spojovali s podobne vyspelými ženami. Najvážnejším zákonom manželským je povinnosť plodiť pre štát len zdravé a zdatné deti, z ktorých najlepším sa po 10. roku života má dostať vyššie vzdelanie múzické a gymnastické. Slabé a nezdravé alebo zakrpatené novorodeniatka majú byť odložené (pohodené). Platón ide ešte ďalej a ustanovuje, že žena má rodiť pre štát od 20. do 40. roku, muž môže plodiť len po prekonaní nebezpečného veku, a to len do 55. roku.¹ Platón si je vedomý nebezpečia takto žiadanej promiskuity polygamicko-polyandrickej, ale jemu ide o to, aby štát získaval čo najlepší dorost telesne i duševne zdravých a zdatných detí. Posudzuje plodenie s hľadiska biologického a štátne-účelového. Moderní aristokratickí idealisti hlásajú podobné názory a odôvodňujú alebo znázorňujú svoje myšlienky zoologickými skúsenosťami pestiteľov ušľachtilého dobytká. Nič nového nevynašli. P l a t ó n v súvislosti s ľudským plodením obšírne vysvetľuje v 5. knihe svojej *Politeie* pestovanie ušľachtilých koní, vtákov, psov atď. (R. 459 a—e).

Idealistická dialektika vedie Platóna k výsledkom čisto univerzalistickým. Len vtedy sa dostane ľudstvo, t. j. štát, do normálneho stavu, keď každý prekoná individualizmus, dokonca i lásku matky k vlastnému dieťaťu a premení ju na lásku sociálnu. Antagonizmus medzi súkromným záujmom a spoločenským životom musí byť rozhodnutý v prospech celku. Avšak takto nakreslený komunizmus hmotný a manželský sa dá uskutočniť len v prvom a druhom stave, ktorý je pomerne málo početný a duchovne i mravne najvyspelejší. Nedá sa uplatniť v treťom stave roľníkov, remeselníkov, kupcov. Jednako má Platón na mysli harmonické majetkové vyrovnávanie i tu, nakoľko cíti, že by prílišné rozdiely medzi bohatými a chudobnými zle vplývaly na štátnu správu. Komunizmus je možný len v spoločnosti vybranej, mravne vysoko vyspelej, žijúcej a pracujúcej v službe vysokého ideálu sociálneho a náboženského. Ale takýto komunizmus by

¹ Γυναῖκί μὲν... ἀρξαιμένη ἀπὸ εικοσιῆτιδος μέχρι τετραρακονταῖτιδος τιθεῖν τῇ πόλει. ἀνδρὶ δὲ ἐπειδὴν τὴν οἰκιστὴν δρόμον ἀμύνῃ παρῇ, τὸ ἀπὸ τούτου γενῶν τῇ πόλει μέρξι πεντακαίπεντηκονταῖτους (R 460 b).

nebol možný popri inej spoločnosti, početne veľkej, ktorá by mala štrukturálne celkom opačné základy. Životodarná sociálna súhra medzi extrémne kolektivistickou a výstredne individualistickou organizáciou by musela skôr-neskôr vyvrcholiť vo všeobecnú nespokojnosť a chaos. Preto svoju oíkeioprapiu (deľbu práce, resp. deľbu stavov) kladie Platón na ideálny konsenzus všetkých troch stavov. Proti naprostej nemajetnosti vládnuúcich vrstiev štátu, inak v určitom blahobyte, nie v chudobe a nedostatku žijúcich, nesmie stáť masa proletárov a boháčov tretieho stavu. Platón nám nepodáva podrobnejšie informácie o tom, ako má štátna administratíva tento problém vyriešiť. Dôveruje v silu starostlivo vybraných a vychovaných ochrancov a vládcov, ktorí pomerom primerane upravujú svoju prácu podľa úprav vyššie spomenutých.

Avšak niektoré politické zásady dobrej vlády udáva. Popri komunizme I. a II. stavu a spomenutej majetkovej regulácii III. stavu¹ žiada prísne jednotnú organizáciu štátnej správy na trvalých základoch stavovských a výchovných. Ochrancovia štátu nesmú dopustiť, aby sa v odbore telovýchovy a múzickom cvičení niečo základného menilo, lebo práve týmito cestami sa často dostávajú názory a spôsoby, ktoré vplývajú zle na dušu národa a podkopávajú korene štátu. Ani v umení neslobodno ponechávať individuálnemu tvoreniu voľnú ruku. I na hudbu, spev, literatúru a výtvarné umenie musí štát dozerať.

Nedokonalé ústavy a úpadok štátu.

Ako sme videli v predchádzajúcich kapitolách, merítkom dokonalosti štátnej správy a politického umenia je vysoká úroveň mravopočestnosti vládnych i občianskych činiteľov. Mravnosť vyvrcholuje v spravodlivosti a právnom poriadku a odzrkadľuje sa určitým spôsobom v jednotlivých stavoch. V treťom stave vyniká zvlášť ručná pracovitosť a schopnosť, v druhom mužnosť a bojovnosť, v prvom múdrosť. Avšak každý človek podlieha určitým pudom a žiadostiam, ktoré treba regulovať, aby sa nezvrhly v slepý materializmus a bezuzdnú vládyčtivosť. Platónovi išlo hlavne o to, prekonať a vedecky dokázať, že individuálna i kolektívna sebeckosť je škodlivá jednotlivcovi i štátu a že len v umiernenosti a harmonickom spoluzití jednotlivcov a jednotlivých stavov na základe dobre založenej ústavy je možný dokonalý štát a šťastný život občanov. Štát je pre neho makrantropos (μακράνθρωπος), akýsi človek vo veľkom,

¹ Tu vidieť náznaky moderného socializmu i usmerneného hospodárenia (plánovaného hospodárstva).

ktorý sa vyznamenáva tými istými vlastnosťami, ako jednotlivý smrteľník. Preto hodnotí kvalitu štátov podľa mravnej hodnoty jednotlivých občanov.

Z akosti jednotlivých ústanovizní štátov možno dôvodiť na akosť vlády a občianstva a naopak, charakter národa určuje charakter štátu. V dokonalom štáte treba predpokladať rozumné a mravné občianstvo a naopak, národ, u ktorého prevláda hmotárstvo, sebeckto jednotlivcov, nemravnosť, bezbožnosť (*ἀσεβεια*), pauperizmus a mamonizmus, sexuálna bezuzdnosť a hrabivosť, vojenská chabosť a korupcia, tam nie je ani dobrej ústavnosti a zákonitého poriadku, ergo ani spravodlivosti. Existuje len jeden dokonalý štát, taký, ako si ho vykreslil na základe svojej idealistickej filozofie Platón, a len jedna idea dokonalkej duše človeka, ale v skutočnosti jestvujú rôzne formy a odtienky nedokonalosti a mravného rozvratu jednotlivcov a štátov.

V 8. a 9. knihe svojej *Ústavy* opisuje Platón duchaplným spôsobom odklon politického vývinu v jednotlivých štátoch od ideálu, ktorý nakreslil. Po malej rekapitulácii, v ktorej udáva hlavné body svojho dokonalého štátu, t. j. stavovské zriadenie, deľba práce na tomto základe a komunizmus hmotný, ženský a detský druhého a prvého stavu, spoločná a jednotná výchova dorastu v gymnastike, vo vedách a umení, výber najlepších ku vláde a najschopnejších na vojnu, súzvuk základných etických vlastností štátu a občianstva, univerzalistický základ svetonáhľadový, korunovaný absolútnou spravodlivosťou... prechádza k analýze štyroch, resp. piatich druhov štátnych organizmov, stupňovito odchylných od dokonalého štátu.

Je to na prvom mieste ústava, platná na ostrove Kréte a lakonská (u Sparťanov, potom takzvaná oligarchia,¹ ústava preplnená zlom (*συχῶν γένουσα κακῶς πολιτεία* — R. 544 c), potom nasleduje demokracia a nakoniec „ctihodná“ tyrania, prevyšujúca všetky ostatné, štvrtá a najhoršia štátna nemoc (*τέταρτον τε καὶ ἰσχατον πόλεως νόσημα*). Dynastické a podobné iné vlády necháva stranou. Všetky tieto ústavné formy majú zaiste svoj adekvant v ľudskej povahe. Veď ústavy štátov sa nerobia z „duba alebo skaly“, ale zo psychickej ľudskej povahy, každá z týchto politických sústav vzdaluje sa postupne od ideálu kolektívnej spravodlivosti ako nutný následok zhoršovania sa charakteru jednotlivcov. Ako ideál ctnosti, dobroty a spravodlivosti kladie Platón aristokrata (nie v konkrétnom slova smysle aristokrata feudálneho alebo kupeckého), po ňom nasledujú mužovia ctižiadostiví, vládybažní, revniví, ktorí sú svojim cha-

¹ ὀλιγος + ἀρχεῖν = málo, malý počet a vládnuť, vláda menšieho počtu šľachticov v protiklade k demokracii, vláde všetkých.

rakterom blízky lakónskej ústave (timokracickej),¹ potom prichodia do úvahy povahy oligarchické, demokratické a tyranské.

Ústavné zmeny, resp. vývin z lepšieho k horšiemu idú cestou revolúcií, často celkom prirodzeným spôsobom. I depravácia mravného postoja jednotlivých občanov má svoj prirodzený sklon. Eticky i telesne menej cenné otcove vlastnosti sa množia biologicky v potomstve a zlou výchovou i mravne. Tým vznikajú nové typy civilizačné v historickom dianí. Táto myšlienka, rozvinutá u Aristotela, našla najmä v modernej vede dejepisnej a sociologickej svoj výraz v takzvanej periodizácii dejín. To, že Platón kladie dôraz predovšetkým na etický a intelektuálny charakter národa, neznamená, že by nebol mal porozumenie i pre hospodárske danosti, ale nepreceňoval hmotné záujmy v štátnom a kultúrnom živote natoľko ako mnohí moderní sociológovia a politici (A r n i m, *Die politischen Theorien des Altertums*, Wien 1910, 55—56).

„Zmena každej ústavy závisí od tej triedy, ktorá má prvé slovo, kým v tejto triede nenastanú roztržky. A naopak, keď je svorná, i keby bola počtom celkom malá, nie je možné, aby nastala zmena“ (R. 545 d). Ide teda predovšetkým o to, zistiť ako vznikajú rozpory. Homérov výrok *ὅπως δὴ πρῶτον στάσις ἐμπεσε* (ako na začiatku vznikol rozkol — R. 545 e) dáva smer pre ďalší rozbor.

Platón vyslovuje v tomto súvisе zaujímavé myšlienky sociálno-biologické. Predovšetkým ľudské pokolenie, teda i obsah a forma štátneho života podlieha zákonom vzniku a zániku, účelného i nerozumného plodenia. (Zjavná anticipácia M a l t h u s o v e j teórie a novodobej eugeniky, prípadne rasových teórií.) I najlepší a najrozumnejší strážcovia štátu nevystihnú všade a vždy zákony plodnosti a dopúšťajú sa chýb a pokleskov na poli výberu a výchovy najlepších. Z toho vyviera postupný rozklad, nesvornosť, mravný i telesný úpadok. Usmerňovanie plodenia potomstva, o ktorom obširne pojednáva i v V. knihe 8. kap. patrí medzi najťažšie úlohy štátnika. Je ťažko srozumiteľné, ako si Platón predstavoval svojimi matematickými výpočtami takzvanej štvorcovej harmónie vývinu vpred a obdĺžnikovej harmónie neusporiadaného vývinu zpät. O „Platónskom čísle“ ako

¹ Timokracia alebo timarchia od slova *τιμῶν*, *τιμή* vážiť, poctiť, česť charakterizuje ctižiadostivú výbojnosť. Aristoteles kladie dôraz viac na peňažný a majetkový význam slova. Timokracia znamená u neho vládu bohatých, peňažnej šľachty, kým oligarchia je viac vláda výsadnej triedy šľachtickej. V najstaršej helénskej dobe bola trieda boháčov súčasne i rodovou šľachtou. Až neskoršie možno rozoznávať medzi šľachtou bohatou a schudobnelou, resp. zbohatlou šľachtou plebejského pôvodu.

dokonalom čísle, vyplývajúcom z astronomických výpočtov, sa už v staroveku mnoho uvažovalo.¹

Timokracia.

I keď nevieme dobre určiť, nakoľko a ako používal pytagorejské číslice a astronomické výpočty pre periodizáciu štátneho života, je pre nás poučné, že vystihol tendenciu vývinovú, ktorá je v úzkom spojení s hospodárskym, resp. duchovným vzostupom a úpadkom spoločnosti. Len čo sa I. stav najdokonalejších strážcov štátu (φύλακες παντελεῖς) odkloní od prísnych zásad komunizmu a presne určenej výchovy múzickej a prisvojuje si majetok súkromný, nastáva rozvrat dokonalého štátu. Tretí stav slobodných roľníkov, priemyselníkov a obchodníkov, ktorý dosiaľ dobrovoľne a ochotne živil ochrancov svojich i celého štátu, mení sa postupne na stav perioikov a poddaných. Pôda a majetky, ktoré im dosiaľ patrily, postupne prechádzajú do rúk panskej triedy. Avšak prácu na pôde a v dielňach ponechávajú bývalým majiteľom. Vzniká jednostranne pestovaný militarizmus a duch hrabivosti. Ἀρετή sa mení na τιμή. Popredné miesta v štátnej funkcii nespravujú už filozofi, ale vojenská šľachta, ktorí síce milujú i naďalej telocvik, kone, poľovníctvo, ale aj peniaze, luxus, ženy, menej múzy a filozofiu. Ctibažnosť, vládybažnosť, výbojnosť, osobné a politické rozbroje sa uplatňujú čím ďalej tým viac. Všetko sa točí okolo vojenských podnikov.

Oligarchia.

V spartskom a krétskom vojenskom štáte treba vidieť prvý prechod z dokonalého štátu filozofov a v oligarchii zasa prechod ďalšieho stupňa. V oligarchii už úplne rozhoduje bohatstvo. Slobodní maloroľníci (doslovne okoložijúci), remeselníci a kupci. Politicky sa môžu uplatniť už len zámožné triedy. V timokracii alebo timarchii sa hmotárstvo uplatňovalo iba tajne. Jednotlivci obchádzajú zákony, ktoré sú ešte v platnosti, ale luxus sa šíri a stáva sa akousi módou medzi vedúcimi jednotlivcami. Pomaly sa mení i pojem cti (τιμή) v pojem majetkového cenzu (τίμημα, τιμότης). Čím väčšiu cenu získavajú u vedúcich politikov peniaze, tým menšiu cenu má ctnosť. „Či nie je ctnosť protikladom bohatstva, ako keby jedno

¹ J. A d a m, *The nuptial number of Platon*, London 1891. (Citujem podľa O. A p e l t a, *Platons Staat*, 517.) R e t t i g zostrojil pravdepodobný výklad na základe 3 stavov a 4 hlavných Platónových ctností. Získava tak aritmetický politický obraz. Podrobnejšie v preklade N o v o t n é h o 286—7.

i druhé ležalo každé na jednej miske váh, takže keď jedno stúpa, druhé klesá?“ (R. 550 e). „Chudobný človek, čo akokoľvek duševne a mravne vynikajúci, stáva sa terčom posmechu a opovrhovania, trati cenu vo verejnom živote. Pri vláde sa už neuplatňujú skutoční aristokrati (ἄριστοι = najlepší), ale hmotným bohatstvom oplývajúci. Nerozhoduje životný názor kolektívny, ale predovšetkým materiálny a politický záujem vládnucej kliky bohatých. Voči nim stojí veľká armáda chudobných a vydedených, ktorí sa stávajú nebezpečnými menovite v dobe vojny a neúrody. Bývalý konsenzus stavovský prestal existovať. Pôda, ktorá bola prv takrečeno nedeliteľná a prechádzala s otca na syna, stáva sa objektom kupeckým. Násilím i ľahkomyselnosťou sa dostávajú celé rodiny do biedy. Počet bezzemkov a chudobných sa množí. Na jednej strane rastú latifundiá, obrábané z veľkej čiastky otrokmi, na druhej strane pauperizmus a triedna nenávisť a závisť. Množí sa počet žobrákov, zlodejov, lúpežníkov chrámov, nepoctivcov. Na jednej strane malá menšina nesmierne bohatých a lakomých, na druhej strane veľký počet úplne nemajetných a zúfalých. Ale nielen v tom spočíva bieda. Veda a politické umenie vyžadujú všade celého muža. Nemožno sa súčasne venovať zárobku i politickej, resp. vojenskej práci. Narušenie dobre upravenej deľby práce musí zničiť každú štátnu ústavu. Štátu najviac škodia schudobnelí statkári, ktorých možno porovnať k trúdom vo včelíne (κηφήνας), lenže všetci nie sú bez žihadla. Z týchto posledných sa stávajú zločinci a revolucionári najnebezpečnejšieho druhu (R. 552 c—d).

Demokracia.

Z oligarchie sa rodí demokracia približne takýmto spôsobom. Majetková fluktuácia zapríčiňuje, že mnohí zámožní ľudia sa zadlžia, iní zase rýchle zbohatnú peňažnými špekuláciami, šťastnými obchodnými operáciami. Na výchovu múzickú sa nekladie už dostatočný dôraz, ani gymnastika mládeže nie je na výške minulosti, naproti tomu sa kladie dôraz na zárobok a kupeckú zdatnosť. Telesná menejcennosť mládeže bohatých rodín sa prejavuje menovite vo vojenskej službe. Často sa stáva, že vychudnutý chudák, opálený slncom, vidí v boji popri seba boháča, ktorý vyrástol v tieni a má na sebe mnoho cudzieho mäsa, zadychčaného a nemotorného. Či mu nenapadá, že takí ľudia sú boháčmi len na základe svojej zbabelosti, či neprivoláva jeden druhému: „Naši páni nie sú k ničomu!“ (Ἄνδρες ἡμέτεροι εἰσὶ γὰρ οὐδείς) Nižšie a schudobnelé triedy ľudu tratia rešpekt pred pánmi, prestávajú si ich ctiť a báť sa pred nimi. Medzi vládnúcimi samými vznikajú spory, ktoré len napomáhajú úpadok olig-

archov. Luxusným a záhaľčivým životom zoslabnuté telo vládnúcej triedy podľahne pri najbližšej príležitosti nemoci a rozloží sa i bez zovňajších príčin. „Demokracia vzniká vtedy, keď chudobní vo svojom víťazstve stúpencov druhej strany vyničia, alebo vyženu a zostávajúcim občanom dajú rovné právo vo verejnom živote a v úradoch, a keď sa úrady obsadzujú väčšinou žrebom“ (R. 557 a).

V demokracii človek získava najviac individuálnych slobôd. Naoko je to najkrajšia a najpestrejšia ústava „ako pestré rúcho, ligotajúce sa všetkými farbami, leskne sa všetkými mravmi a povahami“ (R. 557 c). Každý si môže svoj život zariadiť podľa svojej vôle, môže aj hovoriť verejne, čo chce. Každý je pripustený vykonávať úradné funkcie, i keď na to rozumom a mravom nestačí, ale aj naopak, nikto nemôže byť nútený vykonávať úradné funkcie, i keď je inak na to súci. Rozhoduje osobný záujem, nie dobro celku. „Rozkošná je to ústava, bez vlády a pestrá, priznáva akúsi ligotavú rovnosť rovnakým i nerovnakým“ (R. 558 c) (*ἡδεῖα ποιητεῖα καὶ ἀναρχος καὶ ποικίλη, ἰσότητά τινα ὁμοίως ἴδοις τε καὶ ἀνίστοις διανέμουσα*). V tejto zásade spočíva najväčšie nebezpečenstvo pre dobre organizovanú spoločnosť. Niet pochyby o tom, že každý človek má právo na slušné a zdravé živobytie, na určitú osobnú slobodu, ale sloboda demokratická podlieha pokušeniam viac než ktorákoľvek iná ústava, vynímajúce tyranidu. Táto rozkladá spoločnosť a atomizuje na nesúvislé jednotky, podlamuje jednotu ducha a oslabuje svätosť a nenašiteľnosť zákonov, dáva možnosť uplatnenia sa demagogom a rozvracia osvedčené normy výchovy mládeže. V tom je najväčšie nebezpečenstvo, že demokratický dav si nevie vládnúť a zvádza dorastajúcu mládež, neskúsenú a plnú podnikavosti k zneužívaniu osobnej i kolektívnej slobody. „Tak napr. otec si navyká zo strachu pred synmi byť takým, aké sú i deti, syn takým, aký je otec, nemajúc pred rodičmi ani hanbu, ani strach, len aby bol slobodný. Cudzí prisťahovalec sa stavá na roveň usadlému občanovi a občan prislému a cudzincovi, učiteľ sa bojí žiakov a lichotí im, žiaci zase nedbajú na učiteľa a dozorcov a vôbec mladí sa pokladajú za rovných starším a vynasnažujú sa predstihovať ich v rečiach i činoch, starci sa prispôsobujú mládeži, napodobňujú ju a sú samý vtip a žart, aby sa nezdali nevládnymi a panovačnými (R. 563 a, b).“ „Kedykoľvek demokratický štát v záchvate túhy po slobode má práve na čele zlých čašníkov a cez mieru sa opije silným vínom, trestá svojich správcov, ak nie sú celkom povolaní a ak im neposkytujú plnú slobodu, upodezrievajúc ich ako zločincov a oligarchov. A tých, čo sú vládě poslušní, tupí ako povolných otrokov a ako ľudí, ktorí za nič nestoja, a naopak, štátnikov a úradníkov, ktorí sa chovajú ako poddaní, a poddaných, ktorí sa

chovajú ako vladári, vychvaľuje a uctieva osobne a verejne. Či v takom štáte túha po slobode neprekonáva všetky medze?“ (R. 562 d—e) Demokratická zásada, ktorá dáva všetkým rovnaké práva, musí vyvrcholiť v anarchiu a rozklad štátu.

Boli by sme však nespravodliví, keby sme v demokracii nevideli tiež zdravé zrnká, lenže nijaká iná ústava, ani oligarchia nepodlieha takému pokušeniu zneužívania sladkého hesla slobody ako demokracia. Jednostranné prízvukovanie militaristickej cti v timokracii, prílišné vyzdvihovanie a zneužívanie hmotného bohatstva v oligarchii a plutokracii je, pravda, práve tak na dlhšiu dobu životaneschopné, ako prehnaný ideál individuálnej slobody v demokracii. Každá idea, teda aj politická, čo akokoľvek dobre myslená, zvrhá sa vo svojich extrémoch v pravý opak svojej podstaty, nakoľko všetko na tomto svete je povahy polárnej a dualistickej. Pojem slobody predpokladá pojem neslobody. Dejiny a život nás učia, že len stredná cesta, Platónova umiernenosť, rozumnosť, *σωφροσύνη* má životodarnú silu. Výstredná, čisto mechanická a kvantitatívna demokracia vyústi všade vo výstredný individualizmus a hmotárstvo. Pravda, i extrémny autokratizmus a komunizmus, v ktorom sa zaznáva osobná sloboda a podnikavosť individuálna, nemá dlhý život. Extrémna demokracia vyústi zavše v césarizmus. Aj v demokracii jesto mnoho trúdov, z ktorých sú mnohí obdarení žihadlom. Lenže tu sa môžu lepšie uplatniť ako v timokracii alebo v oligarchii. Vystupujú ako ľudoví tribúni, rečia, sľubujú raj na tomto svete, demagogizujú a zvádزajú ľahkoverných a neskúsených (R. 564 e). Len čo sa dostanú k vláde, vrhajú sa zpravidla na majetnejších občanov, vyžierajú, kde sa len dá, zneužívajú slobodu pre seba, obmedzujú ju u iných. Tvorí sa strany, koterie, nastáva politický a hospodársky boj všetkých proti všetkým. Do popredia sa všade tisnú hmotné záujmy. Noví vodcovia berú majetky bohatých, rozdeľujú ich medzi chudobnejších, pričom nezabúdajú na seba a svoje rodiny. Tým vzbudzujú závišť a nenávišť, nespokojnosť nielen poškodených, ale i obdarených, pretože absolútne spravodlivé delenie cudzích majetkov novým majiteľom je ľudsky nemožné. Prostý ľud dlho dôveruje demagogom, lebo oni mu sľubujú šťastie, blahobyť, slobodu, menej práce, a svoje sľuby vedia zaodiť do vlastného hávu pobožného a humanitného patriotizmu a idealizmu.

Tyranida.

Ale čoskoro vyjde najavo, že nová sloboda a sľúbený blahobyť sú len straky na kole, nastávajú neporiadky a strannícke boje, ktoré končia tým, že jeden alebo druhý z demagogov získava prevahu. Svojou

energiou a šťastným zasahovaním do verejných záležitostí vzbudí nádej lepšej vlády u masy národa. Čím energetickejšie vystupuje a získava popularitu, tým ľahšie sa zbavuje kritikov a konkurentov. Prekonáva sľubmi a ľúbivými heslami demokratických demagogov, získava si vojsko a organizuje svoju vlastnú ochrannú políciu. Rozoznenie konečne archontov a volený predstavenstvom ľudu stáva sa na čas neobmedzeným pánom štátu. Šťastnými vojnami získava dokonca slávu a priamo nadľudskú autoritu poloboha. Platón nám v 9. knihe svojej ústavy podáva sýty obraz tyrana, ktorý se stáva vládcom quasi z dopustenia božieho a zafažený „od prírody alebo životospprávou, prípadne obojím dovedna, oddá sa pijanstvu, pohlavným výstrednostiam a zúrivosti“ (μεδυστικός τε καὶ ἐρωτικός καὶ μελαγχολικός) (R. 573 c). A podlieha aj iným slabostiam, z ktorých je všeobecná nedôvera voči spolupracovníkom, strach pred zradou a pravdou patria medzi tie najhoršie. Preto zostáva tyranská duša naveky nešťastná. „Tyranská duša bude najmenej robiť to, čo by vlastne chcela, ak hovoríme o celej duši. Stále naruživosťou hnaná je plná nepokoja a ľútosti“ (R. 577 e). Je to človek nanajvýš nešťastný, čo by akokoľvek svoj strach a vnútorný nepokoj zakrýval. (Μακρῷ ἀδελμώτατον εἶναι τῶν ἄλλων ἀπάντων.) (R. 578 b) I keď sa to naoko nezdá, skutočný tyran je skutočným otrokom, prinútený vykonávať najväčšie lichotenie a otrocké služby najhorším ľuďom. Celý život sa trasie od strachu a je plný obáv a utrpenia, nakoľko jeho postavenie sa rovná stavu štátu, nad ktorým vládne“ (R. 579 e).

Takáto vláda bezcenného človeka nemôže mať dlhé trvanie. Ale keď sa na trón tyranidy dostáva panovník mladý, rozumný a šľachteneho pôvodu, nie je nemožná náprava.

Syrakúzy. Práve takouto vážnosťou obdarený vodca je schopný z najhoršej ústavy vybudovať dokonalý štát, ak je obdarený vysokým nadaním filozofickým a využije v plnej miere svoje schopnosti ku konštruktívnej práci organizačnej a eticko-výchovnej. Práve vtedy, keď sa vývinom politického života občianstvo a štát dostáva do štádia najhoršej ústavy, je prechod k najlepšej možný, všetky biedy a nedostatky, ktoré národ prežil postupne v timokracii, oligarchii, demokracii a prežíva konečne aj v tyranide, poučujú ľud i jeho vodcu o tom, že všetky tieto štyri periódy sú nedokonalé a dočasné, že celkom prirodzene musia ústiť v taký poriadok, ktorý prekoná všetko nešťastie minulosti, revolúciu a otroctvo prítomnosti.

Platón veril, že sa jeho myšlienky dajú aj prakticky uskutočniť. V gréckej kolónii Syrakúzy sa dostal na trón mladý Dionýzios II., ktorý povolal už starého filozofa na prihovorení svojho príbuzného Dióna do Sicílie. Platón sa už prv usiloval u jeho otca presadiť svoje

reformné návrhy, ale nepochodil. Jednako veril, že to, čo sa mu nepodarilo u otca, podarí sa u syna. Začal vychovávať mladého panovníka „filozoficky“ a pripravovať na budúceho filozofického vladára. Ale čoskoro zbadal, že Dionýzios je vonkoncom nefilozofický a preto odišiel nazpät do Atén. Jednako i po tretí raz vyhovel pozvaniu do Syrakúz, ale ani vtedy nepochodil. Nemal úspech ani s Dionýziom prvým, ani druhým, ani s Diónom, ktorí sa napriek dobrým radám držali Trasymachom tak výrečne vyslovených zásad mocenskej sily.

Zákony (Νόμοι).

Tragika Platónovho života spočíva práve v tom, že pevne veril v možnosť realizácie svojich plánov a že preceňoval silu etického intelektualizmu a výchovy. Neúspechy na syrakúzskeho kráľovskom dvore ho síce poučily o podstate skutočného života, jednako zostal až do smrti verný svojej filozofii. Avšak v poslednom svojom diele *Nomoi* (zákony) urobil podstatné ústupky reálnej politike. Ale všetky jeho kompromisné ústupky nevystihujú pravú podstatu života a z tohto diela nevychádza ani vôňa čistého idealizmu *Politeie*, ani poézia, ani triedna solidita vedeckej reality. Platón vypracoval v *Zákonech* osnovu dokonalého štátu druhého stupňa. Vzdáva sa v nej každého komunizmu a všetkého, čo páchlo utopizmom. Uznáva, že dokonalý štát, aký sa mu vynára pred jeho duševným zrakom, je možný len u bohov alebo synov božích. Lebo len v spoločnosti skutočných priateľov a vysokoosvietených vzdelancov je spoločný majetok hmoty, žien, detí, ba dokonca i „oči, uši, rúk...“ možný (Z. V. 739 d). Len v takej dokonalej spoločnosti by sa mohlo stotožniť „jedno“ a „mnohosť“, len tu by sa dala uskutočniť absolútna shoda medzi individualizmom a kolektivismom. Smutné skúsenosti, bohatšie vedomosti a zralosť vyššieho veku ho priviedly robiť kompromisy so skutočným životom. Jeho príklon k pytagoreizmu a matematike si možno vysvetliť tým, že chcel zo svojej idealistickej filozofie čo najviac zachrániť. Kladie preto väčší dôraz na zákony v štátnom živote a odkloňuje sa od svojho pôvodného učenia, že filozoficky založený a vzdelaný vládca nie je viazaný zákonmi a uznanými normami spolužitia občanov. Zákonitosť, ktorá vládne v prírode a dá sa matematicky zistiť, symbolicky v číslach vyjadriť, platí i pre zákonitosť štátneho dejstvom. Zákony nie sú výmyslom ľudským, ale pôvodu božského a ústia na svete do nevyčerpatelného prameňa ctnosti (*ἀρετή*), ktorá je najvyšším a najsmerodajnejším princípom existencie štátu.

Pri odôvodňovaní týchto zásad sa už Platón nepridržiá prísno dialektickej metódy. Stáva sa takrečeno populárnejším vo svojich definíciách. Hoci odmieta príliš mytologickú a antropofornú vierouku grécku, silne prízvukuje význam a poslanie starogréckeho náboženstva. Zeller vtípne poznamenáva, že „čím viac sa tu filozof odôvodňovania štátneho života tráti, tým viac vidíme moment náboženský vstupovať do popredia“ (*Philosophie der Griechen* II, 954). Avšak Platón vie, že v Aténach je mnoho neveriacich voľnomyšlienkárov a preto obširne dokazuje existenciu Boha, resp. bohov, kozmologicky a ontologicky. Zem, hviezdy a celá nebeská klenba, i to, že všetci Gréci i barbari veria v bohov, sú dostatočné dôkazy. Vo svojej horlivosti ide tak ďaleko, že žiada modlitby a náboženské slávnosti pri každej vhodnej príležitosti súkromného i verejného života. Menovite manželský život, významné rodinné a štátne akty majú byť posvätené bohmi. Proti bezbožníkom žiada prísne zákony a inkvizície.¹ Prostému človekovi nemožno síce zazlievať, keď poslúcha len litery zákona, ale kto chce zastávať funkciu strážcu, musí všetok svoj rozum a svoju energiu vynakladať na všetko, čo posilňuje vieru v bohov, musí byť naplnený „božím nadšením“.

To je možné len vtedy, keď je štátny funkcionár presvedčený o tom, že základom všetkého je duša a že duša je nesmrteľná bytosť, ktorá vládne nad hmotným svetom.

Formálna ústava.

Po tomto krátkom a všeobecnom nákrese zákonov treba zaznamenať hlavné zásady nového organizačného plánu štátnej ústavy. Z pôvodných 3 stavov ponecháva Platón už len jeden, a to druhý stav strážcov (φύλακες). Upúšťa od zásady, že na čele štátu majú stáť filozofi. Vládcovia majú byť síce „i úradníci, vysokokvalifikovaní muži“, ale už netvorí zvláštny stav a nežiada sa od nich bezmajetková chudoba a tretí stav ako taký tiež prestáva existovať, nakoľko roľnícka a priemyselná práca sa ponecháva otrokom a cudzincom. Občania prestávajú byť iba orgánmi štátneho stroja, ale sa stávajú súkromnými majiteľmi pozemkov a kapitálov. Ich funkcia je rozdelená na funkciu čisto súkromnú a verejnoprávnu.

Občianska výchova, ktorá bola pôvodne výsadou druhého a prvého stavu, sa má vykonávať jednotne v celom národe, t. j. u všetkých slobodných občanov. Platón uznáva i nutnosť obsiahleho a po-

¹ Z. 747 e, 771, 799, 885—887 n.

drobného zákonodarstva. Pridržia sa síce svojej starej myšlienky, že dokonalý štátnik nepotrebuje zákony, nakoľko ho jeho múdrosť a mravopočestnosť uschopňuje, aby v každej situácii vykonával rozumné a dobré skutky, ale podobný štátnik sa ešte nikde nenarodil, preto treba zákony, mocenské normy a sily, pomocou ktorých môže relatívne dokonalý štátnik obsluhovať štátny stroj. Túto zásadu možno rozšíriť na verejný život v štáte i na úradníctvo a občianstvo. Kde nie je dokonalého vodcu národa, tam musia vypomôcť zákony. Legislatívna činnosť patrí preto medzi najvážnejšie funkcie štátu, pretože bez dobrých zákonov je relatívne dobrá vláda nemožná (Z. 951—2).

Miešaná ústava.

V tomto novom útvare je aristokratická ústava, ako si ju Platón skôr predstavoval, nemožná. Do praktického života vstupujú i masy, predtým mimo ústavu stojace. Štát už nespravujú dokonale schopní filozofi, ale je odkázaný na priemernú ctnostnú vôľu, obratnosť a patriotizmus občianstva, ktorá sa prejavuje v uvedomelej a dobre stipulovanej spravodlivosti (*δικαιοσύνη*), rozumnosti (*σωφροσύνη*), múdrosti (*σοφία*), nábožnosti (*δσιότης*) a mužnosti (*ἀνδρεία*). Optimum, ktoré sa na tomto základe dá docieľiť, je dobrými zákonmi vybudovaná ústava, složená z prvkov monarchických a demokratických. Teda dobre volená prostredná cesta medzi výstredným aristokratizmom a demokratizmom umožní relatívne dobrú vládu, stvorenú na základe svornosti a slobody (*ἐλευθερία τε καὶ φιλία μετὰ προνοίας*) (Z. 111 e r, 962). Podmienkou je, že nijaká z týchto súčiastok, ani monarchia (Aristoteles hovorí oligarchická) ani demokratická nesmú mať prevahu. Všetko závisí takrečeno od dobrého smiešania. Platón udáva podrobnú geometrickú úpravu, ako treba z jednotlivých majetkových a rodových vrstiev voliteľov, z ktorých konečne vyjde počet najlepších a najschopnejších pre vládnu funkciu. Platón odmieta všeobecné (aritmetické) volebné právo (Z. 756—757). Pridržia sa zásady, že skúsenejším a vážnejším občanom treba dať viac výkonnej moci a naopak, považuje mechanickú, čisto kvantitatívnu demokraciu za najväčšie politické zlo. V praxi to znamená, že pri zostavovaní vládnych činiteľov treba rešpektovať princíp aristokracie (v platónskom znení), oligarchie (princíp bohatstva) a demokracie (princíp rovnoprávnosti všetkých občanov) (Z. 753—768).

Vládnu moc Platón vkladá do rúk 37 vyvoleným ochrancom zákonov (*νομοφύλακες*), ktorí majú byť súčasne i zákonodarcami. Pri tom novým vládcom kladie na srdce všetky tie etické vlastnosti, ktoré majú v službe štátu rešpektovať a na ktoré kládol v *Politei* taký

veľký dôraz. Sú to spravodlivosť, poctivosť, mužnosť, obozretnosť, rešpektovanie slobody občanov, umiernenosť atď. Nadovšetko však štátnikovi treba vytrvalosť a cit zodpovednosti... (Z. 770—771). K podstatným, quasi revolučným zmenám ústavy možno privoliť len v prípadoch mimoriadne vážnych, i to len po zistenom súhlase všetkých úradov, poriadne vykonanom plebiscite a vypočutí všetkých orákul (Z. 772).

Ďalej Platón kladie dôraz na dokonalú právnu službu. Vypočítava podrobne, ako majú byť zostavené súdy a vedenie, ďalej prízvukuje význam výchovy mládeže, ktorej sa treba venovať s veľkou vážnosťou a usilovnosťou. Predstavený školského úradu (podľa Platóna najvážnejší úrad v štáte), musí sa vybrať z najlepších mužov; všetci úradníci okrem najvyššieho úradu (*βουλευτὴς καὶ πρωταναίτης*) sa majú shromaždiť v chráme Apollona a každý má v tajnej voľbe odovzdať svoj hlas na toho, ktorého podľa svojho dobrého vedomia a svedomia považuje za najlepšieho odborníka vo výchove. Avšak v úrade má zostať len 5 rokov (Z. 766) a potom sa má zvoliť nový pedagogický prednosta. Dôraz kladie nielen na jednotnú výchovu, ale na všetko, čo s duchovným životom štátnym súvisí. Nepripúšťa prílišnú slobodu ani v umení, vedách, náboženskom a politickom smýšľaní. Úrady majú dozerať i na to, aby sa zachovali klasické slohy výtvarného i slovesného umenia, aby národné a náboženské piesne, muzika, tance, divadelné predstavenia, slávnosti, poézia atď. neboly narušované necudnými neestetickými novotami, aby rozvratné politické novoty a demagogické sofizmy neboly vnášané medzi ľud. Verejnú mienku treba držať na určitom niveau. Typicky grécky postoj u Platóna badať vo všetkom. Na individuálnu slobodu kladie dôraz, ale žiada vzájomný dozor na činnosť a smýšľanie občanov, dokonca i povinnosť udavačstva proti tým, čo nerešpektujú zákony (Z. 730 d); všetky privátne záležitosti občanov, hmotné i duchovné, podliehajú zákonnému dozoru (Z. 780). Nadovšetko kladie dôraz na absolútnu poslušnosť vo vojenských veciach. Nikto nesmie na vlastnú päsť a bez vedomia vodcu niečo podniknúť (Z. 942).

Najvyššie vládne funkcie vykonáva rada (*ἡ βουλή*) pomocou administratívnych, policajných úradníkov, ďalej pomocou kňazov, vojenských stratégov, hipparchov, taxiarchov, fylarchov a iných vojenských funkcionárov. Hoci celý tento systém je vybudovaný na demokratickom základe, Platón obmedzuje právomoc plenárnych schôdz aténskeho ľudu na minimum, t. j. na voľby úradov a funkcionárov a na súdenie protištátnych a protináboženských zločinov (Zeller, 965), naproti tomu žiada, aby každý kandidát úradu či funkcie štátnej složil najsamprv skúšku (*δοκιμασία*) o svojich schopnostiach a po

odchode z úradu vyúčtovanie (*αἱ εὑδυναί*) činnosti. Vcelku nežiada tu Platón nič nového, čo by v tých časoch aspoň v zásade nebolo bývalo k úžitku v Aténach a iných gréckych mestách. Ako si túto skúšku a vôbec vedeckú prípravu vyšších úradníkov predstavuje, Platón nikde podrobnejšie nevyjadril. Jednako vyviera z týchto náznakov, že sa svojej zamilovanej myšlienky filozoficky, t. j. vedecky vzdelaných politikov a úradníkov, nevzdal, hoci ustupuje v značnej miere pred demokratickou skutočnosťou vtedajšej doby.

Hospodárska a sociálna organizácia.

Hlavný rozdiel medzi Platónovou *Politeiou* a jeho *Zákonmi*, inými slovami povedané medzi dokonalým štátom prvého stupňa a štátom druhého stupňa,¹ spočíva na poli hospodárskej a sociálnej organizácie. Vzdáva sa komunizmu a nemajetnosti prvého a druhého stavu, podobne promiskuity žien a detí a vracia sa k osvedčeným metódam súkromného majetku, individuálneho podnikania a sporiadanieho manželského a rodinného života. Pripomína síce rezignovane, že najlepšia ústava by bola taká, kde by sa mohlo uplatniť „staré slovo“, že „medzi priateľmi je skutočne všetko spoločné“, (Z. 739), ale nateraz je to nemožné. Preto treba živnú pôdu a bydliská rozdeliť medzi občanov tak, aby každý dostal svoj podiel pre výživu rodiny dostatočne veľký. Plnoprávne občianstvo je tým znivelizované vlastne na jeden stav. Pôvodný stav štátnikov filozofov a druhý štátnych ochrancov, ktorým bolo zakázané mať rodinu a súkromný majetok a ktorí sa nemali zaoberať hmotnými starosťami výživy, žijúc len svojmu duchovnému a vojensko-politickému povolaniu, splynuly s tretím stavom tak, že sa staly so stavom roľníckym úplne rovnocennými. To však neznamenal, že by sa boli mohli venovať i ručnej, resp. priemyselno-obchodnej práci. Pôvodná *οἰκιοκρατία* nadobudla celkom inú tvárnosť. Roľnícku prácu, eventuálne aj inú, vykonávajú otroci, priemyslovú a obchodnú cudzinci a metoikovia. Duplicita občianstva: pánov a nepánov, pracujúcich a politizujúcich, event. administratívnych a vojenských na jednej strane a neslobodných, resp. poloslobodných na druhej. Platón zostáva verný svojmu aristokratickému svetonáhľadu a zaoberá sa i v druhom štáte organizačným usporiadaním len plnoprávných občanov. Pôdu a majetky rozdeľuje len im. Hospodárske pozemky, rovnako veľké, resp. rovnako cenné, nesmú sa deliť na syna, v prípade bezdetnosti na cudzieho občana. Platón určuje počet hospodárstiev číslom 5040 a ustanovuje presné normy

¹ Platón pomyšľal vypracovať i ústavu štátu tretieho stupňa, ale k tomu sa už nedostal (Z. 739).

populačné, aby štát netrpel ani nadbytkom, ani úbytkom obyvateľstva, eventuálne nezamestnaných a nemajetných. Žobráctvo je ex lege neprípustné, podobne stav neženatých, takzvaných ostarkov (Z. 774). Zaujímavé sú jeho zákony eugenické, týkajúce sa dedičnosti a zdatnosti rasy. Neostýcha sa zasahovať do manželského života, vydáva zvláštne predpisy o ženbe, plodení a výchove detí (Z. 740). Sporiadanému manželskému životu a plodeniu zdatných detí venuje obširne odôvodnenie a podrobné predpisy. V istom veku sa musí každý muž oženiť a nemanželský stav sa prísne trestá (Z. 771-776—779). Podľa štyroch stupníc ďalej určuje výšku movitého majetku, ktorú neslobodno prekročiť. Veľký dôraz kladie na to, aby medzi občanmi nevznikala lakomosť a hrabivosť. Maximovaním movitého, t. j. peňažného majetku, trúfa si Platón aspoň usmerniť hmotárske pudy občanov, ak nie úplne ich potlačiť. Ide dokonca tak ďaleko, že si osvojuje Solónove ustanovenia vo veci ženského vena (Z. 742, 774). Pri ženbe neslobodno žiadať ani prijať nijaké veno okrem skromnej výbavy v šatách, pretože v dobre sporiadanom štáte nie je nikto odkázaný na podobné „úplaty“, ktoré len zmenšujú autoritu muža v rodine. Podobne sa občanom zakazuje každé požičiavanie peňazí na úroky. Proti úžere ustanovuje prísne sankcie (Z. 774). Tak ako v Sparte, plnoprávni občania nemajú mať viac peňazí, a to len domácich železných a nie cudzozemských, než je k dennému životu bezprostredne potrebné. Hromadenie peňažných majetkov je nečestné. Dovoľené je len cudzincom a metoikom, ktorí sa zaoberajú obchodom a priemyslom a sú nazvaní opovrhlivým menom (*βέλταστοι*), ktorí i tak nie sú schopní vyššej šľachetnosti a naveky len hrabú hmotné majetky (Z. 741). Zákomom a pôvodným rozdelením všetkej pôdy určenú veľkosť otcovského majetku neslobodno narušiť. Pôda sa dedí s otca na syna. Počet obyvateľstva má zostať vždy rovnaký. V prípade nadprodukcie nariaďuje zákon sníženie pôrodnosti. Avšak i naopak. Ex offo možno nariadiť rozmnoženie pôrodnosti.

Agrárny štát.

Svojou povahou je Platónov druhý štát, podobne ako prvý, sebestačný (autarkný) roľnícky štát. Tým, že roľnícke usadlosti sú nepredajné a nescudziteľné a určené iba na výživu obyvateľstva, a nie na vývoz produktov i do cudziny, je každá hyperprodukcia cereálií a mäsa zbytočná. Nezriadené obohacovanie je vylúčené a dokonca trestné. I obchod a priemysel metoikov sa kontroluje a zisk z takého zamestnania plynúci je obmedzený. Celý hospodársky život stojí pod policajnou kontrolou. Ceny spotrebných vecí, najmä agrárnych, sú maxi-

málne i minimálne stanovené. Zvláštny cenový úrad určuje, čo, ako, kedy a kde sa má predávať. Úrady sa majú starať aj o to, aby sa tak hospodáril a pracovalo, že by štát v ničom netrpel nedostatok, aby vývoz a dovoz produktov, nakoľko je predsa len nutný, bol čo najmenší. Ale tento import a export je monopolizovaný a štátom dirigovaný. K tomu treba cudzozemské zlaté a strieborné peniaze. Súkromný človek takéto peniaze nemôže mať. Pri očiene, len štátna pokladnica disponuje takými platidlami, preto len štátne úrady obchodujú so zahraničím. Peniaze vôbec majú hodnotu iba smennú a nesmú byť samostatným hodnotným objektom. Nie peniaze, ale vykonaná a do produktu roľníckeho a priemyselného vložená práca je hodnotná. Peniaze sú potrebné iba na uľahčenie výmeny tovarov. Ideálom Platónovým je čo najväčšia nezávislosť od cudziny. Preto ustanovuje i zákony, ktoré majú upravovať cestovanie občanov do zahraničia a kontrolovať eventuálne nepriaznivé vplyvy, ktoré by mohli vo forme politických, hospodárskych, náboženských, umeleckých a vôbec kultúrnych novôt nepriaznivo pôsobiť na ustálený a bohami posvätený domáci život.

Isté poplatky a dane musí samozrejme i občan platónskeho štátu odvádzať zo zisku, ale vcelku štátny rozpočet je skromný, nakoľko verejní činitelia a riadni úradníci platy nedostávajú, ba ani za úradné výkony nesmú brať dary. Úplatnosť štátnych funkcionárov sa tresce smrťou. Určitú čiastku z čistého zisku alebo majetku občana každoročne odovzdávajú do štátnej pokladnice a okrem toho i patričnú dávku na spoločné vyživovanie, takzvané syssitie.¹ Platón sa pridŕžava spartského zvyku spoločných obedov (hostín). Sľubuje si od toho väčšiu jednotnosť v životospráve občanov, súdržnosť, priateľstvo..., tým viac, že zo spoločného hostovania nevylučuje ani ženy.

Mnoho iných podrobností z Platónovho organizačného systému by sa dalo ešte uviesť, napr. jeho návrhy sudcovského, policajného magistrátu, takzvanej nočnej štátnej rady (νοκτερινὸς σύλλογος, Z. 908 a, 909 a, 968), zahraničnej politiky, najvyššieho dozorného kolégia (podobného pytagorejským synedriám; Z 951 o.) atď. Myslím však, že na skromnom obraze, ktorý som nakreslil, nechýba nič podstatného a účelu, ktorému má poslúžiť, dostačí.

Celkový posudok Platónovej štátnej filozofie.

Kritizovať Platónove názory štátno-politické by bolo ľahké,² ale aj neskromné, nakoľko tu nejde o prísne vedecké dielo, založené na

¹ Z. 780—2, 839 n.

² M. Pohlenz, *Staatsgedanke und Staatslehre der Griechen*, Leipzig 1923, 91.

empírii, ale o etický a sociálny ideál, bohatý na krásne a ľudsky teplé myšlienky. Netreba kritizovať utópie, ale treba vyznačiť skutočnosť, že Platónova filozofia je nevyčerpatelným prameňom múdrosti, z ktorého čerpali učenci i politici vyše 2000 rokov poučenia a podnety pre svoje vedecké, politické i náboženské plány a reformy.

Platón nebol sociologom v dnešnom slova smysle, nebol ani socialistom novodobého razenia, jednako sú jeho diela plné sociologických, socialistických a politických prvkov, ktoré sa vyznamenávajú mimo-riadnou aktualitou práve v dnešnej chaotickej dobe. Dôkladnejšia analýza všetkých týchto prvkov, by — pravda — vyžadovala spomenúť aj iných mysliteľov, najmä Aristotela, ktorý pokračoval v diele Platónovom a zdokonalil, resp. opravil objavy a názory svojho učiteľa. Jednako postačí, keď nevybočím z rámca samého platonizmu.

Organicizmus.

Platón takrečeno prvý založil sociologickú školu organistickú. Spoločnosť ľudská a štát mu nie sú iba súhrnom individuí, ale organickou jednotkou, quasi Tönniesovou pospolitosťou, ktorú si treba vyššie ceniť ako jednotlivých občanov. Jeho kozmologická náražka na takzvaný samopohyb (*αὐτοκίνησις*, Z. 894 — 5) dosvedčuje, že mŕtvy i živý svet považuje za celok a život človeka podriaďuje životu totality. Aristoteles sa síce postavil proti podceňovaniu individuality ľudskej, ale sám vyslovil svoj slávny výrok: *ἄνθρωπος φύσει ζῶν πολιτικόν*, t. j., že človek je od prírody tvor štátno-spoločenský, nie iba tvor stádovito-spoločenský.

Spoločnosť je rázu prvotného, individuum druhotného. Človek je tvor štátny. Len s tohto hľadiska možno ľudskú bytosť správne posudzovať, eventuálne spravovať. Len v štáte je jeho zdokonaľovanie a kultivovanie možné. Izolované individuum nie je ani sebestačné, ani prírodou účelove vyhranené. Tento totalitný alebo univerzalistický náhľad zastávali i sofisti a iní grécki filozofi, ale najlepšie ho vyslovil azda Platón. Známy je jeho výrok v *Timaiovi*, že kozmos si treba predstaviť ako zduševneného a v skutočnosti rozumom obdareného tvora (... všetky ostatné tvory viditeľné i neviditeľné, jednotlivé i druhy a rody sú len súčiastky tohto celku. T. 30). Predstavuje si teda štát ako ľudský organizmus vo veľkom (*μακρόνθρωπος*), reprezentovaný v nadsвете v idei dokonalého štátu, ktorý treba realizovať na tomto svete uskutočňovaním idey dobra. Platónov organizmus sa síce nekryje s adekvátnym pojmom modernej sociologie, ale je mu dosť blízky.

Pozitivistický smer, ktorý v sociológii vŕvodí, nekladie síce dôraz na takzvaný objektívny idealizmus a dialektiku, s ním úzko spojenú, ale uznáva viac - menej otvorene, aspoň vo svojej rasistickej škole, že ľudská spoločnosť sa vyznamenáva určitými imanentnými vlastnosťami dedičnosti a tvorivosti, ktoré určujú tvárnosť a aktivitu každého organizmu. Platónovi i Aristotelovi a po nich temer všetkým sociálnym mysliteľom sú tieto fakty známe. Platón nekladie síce dôraz na rodovú aristokraciu, ale na mnohých miestach svojich kníh prízvukuje rozličnosť ľudských plemien, rodov a individuí a hodnotí ušľachtilosť starých rodov, čistotu krvi, výber pri zakladaní rodiny a starým dobre známe zákony dedičnosti. Neváha priamo prirovnávať pestovanie ušľachtilých plemien domácich zvierat umelou plemenitbou s podobným pestovaním ušľachtilých rodín a plemien ľudských. Slovo rasa je síce pôvodu stredovekého, ale Gréci mali svoje $\varphi\upsilon\lambda\omicron\nu$ a $\varphi\upsilon\lambda\acute{\eta}$, $\gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$ a $\gamma\acute{\epsilon}\nu\epsilon\alpha$ = rod, plemeno; kmeň, čiastka celého národa; rod — rodina; rodina, potomstvo, ktoré úplne vyhovujú modernej rasistickej terminológii. Svoje učenie kladie na základ nerovnosti ľudí a plemien. Otroctvo a rozdelenie štátneho národa na stavy odôvodňuje touto nerovnosťou. Platónove náznaky o rasovej čistote a podstate nie sú síce antropologicky dostatočne precizované, nakoľko rozoznáva len Grékov a barbarov, jednako v jeho slovách vidieť jasné hodnotenie svojho helénskeho národa nad všetky iné plemená ľudské. Preto napomína svojich krajanov, aby neuvrhovali svojich krajanov do stavu otrockého a bránili sa aj tomu, že by iné kmené helénske navzájom nedávaly zlý príklad barbarom.¹ Skutočnosť, že najmä u Dórov sa nerobil nijaký rozdiel v otrokárení medzi gréckymi a inorodými plemenami, dosvedčuje nielen veľkodušnosť Platónovu, ale aj jeho keď aj neurčité presvedčenie, že helénska krv je šľachetnejšia než inorodcov.

Nedivme sa preto, keď moderní nemeckí rasisti i sociologickí organicisti so zadosťučinením upozorňujú na Plátóna ako zastancu nielen organickej, ale priamo rasistickej teórie. Ludwig Schemann tvrdí: „In der Tat ist es wohl kein Zufall, daß der philosophische Entdecker der Idee, daß Platon auch in der Geschichte des Rassengedankens eine hochehrenvolle Stellung einnimmt. Gewiß, als er seine Bücher vom Staate schrieb, war es mit Rasse und Volkstum der Griechen so gut wie vorbei, und wenn wir auf die heutige Hochblüte der Rasse in der Wissenschaft und der Erkenntnis und auf ihren Tiefstand in der Wirklichkeit blicken, möchte es fast scheinen, als habe

¹ (R. 469 b.)

der Weltgeist ein solches Mißverständnis ein für alle Male gewollt. Und doch bleibt ein Großes damit gewonnen, wenn wir heute es aussprechen und namentlich auch der früher so abweisenden Vertretern der älteren historischen Methoden zurufen können: Auch die Rasse ist eine Idee, wie nur etwas in der geistigen Welt. Als solche wird sie ihre Begeisterung erwecken, ihre Wunder tun, ihre Siege feiern. Gerade im gegenwärtigen Augenblick, wo in einer aus den Fugen geratene Welt schmälicher denn je auf ihr herumgetreten wird, steht diese ihre Idee, ihr Ewigkeitsbild, leuchtender denn je vor dem Auge des Geistes.“¹

Úmyselne som zacitoval nadšené slová prekladateľa a interpreta G o b i n e a u v h o diela: *Essai sur l'inégalité des races humaines*, aby tým jasnejšie vyšlo najavo, že Platón bol živým prameňom poučenia a duchovných podnetov pre idealistov, mystikov i Hitlerových politikov.

Sociologizmus.

Ale nielen týmto smerom zaujatí sociologovia, i takzvaná sociologická škola, ktorá kladie dôraz na sociálne interakcie, na sociálne javy Dürckheimovej alebo Tardeovej definície, na okolie (milieu) a podobné spoločenské javy, môže vyhlásiť Platóna a Aristotela za predchodcov modernej sociologie. Ich diela sú preplnené myšlienkami tohto druhu. Platónova *Ústava* i jeho *Zákony*, menšie práce ako *Sofistes*, *Politikos*, *Gorgias*, *Theaitetos*, *Filebos*, *Timaios*, *Krilias*, sú vybudované na skutočnosti, že štát (spoločnosť) a občania (indivíduá) sú iba polárne znaky určitého organizmu, v ktorom sa prejavuje kvalita korelatívne od individua k celku a naopak. Akí sú občania, taký je štát, ale i naopak, aký je štát, takí sú občania. Inými slovami vyjadrené: aká je vláda, takí sú ľudia. Na Platónov výrok, že trojdielnosť štátu (stav filozofov, strážcov, robotníkov) zodpovedá i charakteru jednotlivého človeka, možno aplikovať W a r d o v u metódu takzvanej Illusion of the nier (ilúziu blízkosti). Podobne možno použiť toto porovnanie i päť druhov štátnych ústav (aristokracia, anarchia, oligarchia, demokracia, tyranida) na obdobné vlastnosti občanov. Hmotné i duchovné potreby, ideále i žiadosti, ktoré ženú človeka do práce a bojov, možno pozorovať vo veľkom a v prenesenom slova smysle i v živote štátnom — podľa toho ako sa menia zvyky, hospodárstvo, túžby, ideále jednotlivého človeka, rodín, tried a stavov, mení sa i štruktúra a životnosť štátnej vlády a spoločnosti. Len

¹ L. S c h e m a n n, *Die Rasse in den Geisteswissenschaften*, 2. vyd., 1. diel, 466.

v štátnom útvare je možný kultúrny človek, mimo štátu by sa skoro zmenil na divokú šelmu. Avšak zdivočenie je možné i v štáte, ale len vtedy, keď vzniká revolúcia a rozklad spoločnosti, nešťastné vojny, hlad, bieda, úpadok mravov a zákonných poriadkov. Platón sa bojí tejto menlivosti, nakoľko vidí v súčasnej aténskej demokracii úpadok štátnosti, prízvukuje preto statiku a zotrvačnosť mravných zásad života, ale to neznamená, že by nebol poznal, alebo priam odmietol Herakleitovu filozofiu večného pohybu. V jeho dielach možno preto nájsť všetky základné prvky dynamické, s ktorými pracuje moderná sociológia.

Platón posudzuje i hospodárske a sociálne vplyvy v spoločnosti. Primárne pudy po výžive, majetku, sexu, nadriadenosti, podriadenosti atď. rozoberá sociologicky a duchaplné posudzuje chudobu a bohatstvo ako hlavné príčiny súťaže a psychologizuje postoj k jednotlivým sociálnym javom. Pravda, jeho generalizácia, „že chudobou i bohatstvom sa zhoršujú výrobky a zhoršujú sa i sami robotníci“, že zbohatlý hrnčiar sa sotva bude starať o svoje umenie a oddá sa lenivosti (R. 421 d—e), alebo naopak, že v pospolitosti, kde nie je ani bohatstva ani chudoby, bude vládnuť najlepšia shoda (Z. 679), že výnimočne etnostný muž nemôže byť aj mimoriadne bohatý (Z. 743) atď. nie sú úplne presvedčivé, jednako svedčia o tom, že Platón mal porozumenie pre sociologické problémy, vyvierajúce z prameňa hospodárskeho života. Ale i otázka takzvaného triedneho boja, ktorá sa stala K. Marxovi základom všetkej sociológie, nie je mu neznáma. Každý štát (mesto) je vlastne rozdelený na dva štáty, jeden chudobný, druhý bohatý a navzájom sú v stálom boji.¹ Platón sa však s týmto faktom neuspokojuje, ale buduje celé svoje dielo, aby vyrovnal tieto protiklady. V svetovej literatúre nikto snáď nebojoval tak usilovne, umelecky a tak výstižne proti hrabivosti, lakomosti, hmotárstvu, ako on.

Platón čerpal svoje názory priamo zo života.

Neslobodno mu zazlievať, že vo svojej umravňujúcej snahe dospel až ku komunizmu a rodinnej promiskuite vodcovských stavov. Jeho štátna idea prvej i druhej ústavy, čo akokoľvek utopistická, má svoju cenu etickú i prakticky politickú, nakoľko nie je vybudovaná na dogmatickom základe toľme, ako podobné diela moderných pozitivistických sociologov a filozofov a nakoľko to nie sú vysedené výmysly, ale zo živej skutočnosti orientálnych a gréckych kultúr zistené fakty. Platón mal možnosť mnoho skúsiť na svojich cestách po Grécku a gréckych kolóniách, najmä na Sicílii, potom v Egypte. Mal príle-

¹ δῦο μὲν, ὡς ὅτι οὖν ἡ, πολεμία ἀλλήλων, ἡ μὲν πενήτων, ἡ δὲ πλοσιῶν. R. 423.

žitosť poznať priamo alebo z písomných či ústnych prameňov rôzne politické systémy, kolektivistické a v mimorodinných sväzkoch žijúce sekty pytagorejcov, egyptských kňazov a pod. Spoločné bývanie a vyživovanie (spartské syssitie) i väčších spolkov mužských nebolo nič zvláštneho. Sexuálny život v starom Grécku bol značne odchylný od našich pojmov. Platónov utopizmus nemá preto ráz čistého výmyslu prísneho mravokárcu a fantastu.

Charakter Platónov.

Poučné pre sociologa je i to, že ani Platón nebol ušetrený pred ohováraním a výsmechom komikov a sofistov. Vyčítali mu, že vodu káže, víno pije, čistotu hlása a pohlavných excesov sa dopúšťa, že je úlisný a podlízavý voči mocným, prísny a aristokraticky povýšený voči chudobným a slabým, hrabivý a peňazichtivý. Akýsi Myroniam dokonca tvrdí, že Platón zomrel na *φθειρίσις* (všia nemoc). Nikto na svete nie je ochránený pred ohováraním a špinením. Avšak určité vlastnosti typicky grécke stavaly ho do temného svetla. Nepochybne patrila medzi najlepších vlastencov svojej doby, ale praktickú politiku ako štátny funkcionár nikdy nevykonával, zato ako spisovateľ a filozof usilovne kritizoval všetko, čo sa okolo neho dialo. Bol viac idealistom, roľkom a umelcom, ale neostýchal sa ostrými slovami odsudzovať dielo takého Themistokla, Perikla, Aristida a Kimona. Čo vykonali, bola obyčajná hlúposť, táranie (*φλυζία*). Perikles zviedol vrah Aténčanov k táraniu, lenivosti, chabosti, hmotárstvu, pretože on zaviedol platenie úradníkov a sudcov (*Gorgias* 515), Temistokles, Kimón a Perikles vrah naplnili mesto prístavmi, lodenicami, múrmi, poplatkami a podobnými hlúposťami (G. 519).

Takéto a podobné kritiky jestvujúceho poriadku nemohly zostať u politikov demokratického smýšľania bez ozveny, tým viac, že vládni i opoziční činitelia verejného života museli uznávať, že štátna sila a autorita aténska po nešťastnej, 27 rokov trvajúcej peloponézskej vojne značne upadla. Nebolo nič ľahšie ako viniť politikov pre toto nešťastie. Tu vidieť u Platóna sociologickú slabinu. Hoci správne posudzoval štát a spoločnosť s hľadiska organického alebo totalitného, nevedel ešte dostatočne oceňovať sociálno-psychologické vplyvy, pôsobiace v jednotlivých vedúcich mužoch. Zostal až do smrti čistým teoretikom a nijakým spôsobom ho nebolo možné začleniť do praktickej politiky. Svojim aristokraticko-umeleckým a vedeckým názorom a spôsobom inak skromného a jednoduchého života zostal verný. Nemožno pochybovať o jeho čistote života, vážnosti, ľudskosti, šľachetnosti a umeleckej jemnosti, taktiež nie o jeho vedeckej poctivosti.

Platóna výstižne charakterizuje vynikajúci znalec gréckej filozofie Eduard Zeller: „Platon ist mit einem Wort eine apollinische Natur“ (435).

V novodobej literatúre vidíme najkrajšiu aplikáciu Platónovho utopizmu u Victora Huga, *Deväťdesiattri*, kde dvaja náruživí revolucionári roku 1793 pred gilotínou uvažujú o práve a spravodlivosti. Preslávený vojvodca francúzskej republiky vo Vendée Gauvin je odsúdený na smrť pre narušenie disciplíny, ale hovorí svojmu učiteľovi a katovi takto: „A jednako sa treba chopiť utópie, nanútiť jej jarmo skutočnosti a vradiť ju do rámca skutku. Abstraktná idea sa môže premeniť na ideu konkrétnu; čo stráca na kráse, to priberá na užitočnosti; je menšia, ale lepšia. Právo sa musí dostať do zákona; a keď je raz právo zákonom, je absolútne... Moja myšlienka je táto: Ustavične napred. Keby Boh bol chcel, aby človek cúfal, bol by mu dal jedno oko do týla hlavy. Dívajme sa vždy na tú stranu, kde je zora, rozpuk, plod... Praskot starého stromu je výzvou novému stromu. Každé storočie zhotoví svoje dielo; dnes občianske, zajtra ľudské. Dnes ide o právo, zajtra o mzdu. Mzda a právo, keď sa to tak vezme, je to isté slovo... O, učiteľ môj, to je ten rozdiel medzi našimi dvoma utópiami. Vy chcete povinnú kasáreň, ja chcem školu. Vy rojčíte o človeku vojakovi, ja rojčím o človeku občanovi. Vy ho chcete mať hrozného, ja ho chcem mať zamysleného. Vy zakladáte republiku mečov, ja zakladám republiku duchov.“ (V. Hugo, *Deväťdesiattri*, II. diel, Turč. Sv. Martin, 218—19.)

(1947)